

A. 9240

l

Invent. raam. Nr. ⁵²³⁴
1340

$\frac{21}{114}$

V. Kiisler

Võru-Valgamaa aiandus-konsulent

Talu- ja koduaia asutamine

Puuvilja-, marja-, köögivilja- ja iluaia
rajamisest talus ja eluasemekohal



№
VII

20083555

**TARTU ÜLIKOOLI
RAAMATUKOGU**

Sissejuhatus.

Aia tähtsus. Vana aedade puudused. Rajamistöõde otsustav tähtsus.

Aedviljad leiavad toidu- ja maitseainetena järjest laialisemat tunnustamist ka talus. Nad muudavad meie liig ühekülgset toitlustamist mitmekesisemaks ja annavad meile tervislikku ning maitsevat toortoitu suvel kui talvel. Aedviljade mineraalained ja vitamiinid asendavad nüüdisaja inimeste toidus selle osa, mis vanasti saadi jahudesse jäänud kliidest. Iseäranis tähtis on aedvili laste tervisele.

Aed annab talule ka rahalist tulu. Kui aias osatakse kasvatada turu nõuetekohast kaupa, siis võib see tulu olla tunduv isegi taludes, mis oma peasissetuleku saavutavad karjast või põllust. Iseäranis tähtis on aia tulu väikekohapidajatele, kes saavad rakendada aias väikesele maalapile rohkesti tööjõudu, ja see tasub, kui aed on õieti rajatud ja peetud. Linnaturule lähedased talud saavad turustada mitmesuguseid aiasaadusi, kuid ka kaugemal asuvatel on hää korralduse juures mõne aiasaaduse, nagu õunte, turustamine võimalik. Igatahes, peale toitlustamise on hää aed talu tootmisalade mitmekesistamiseks ja töövabama aja tulusamaks kasutamiseks senisest enam tähelepanu vääri. Kriisiajad ongi meid õpetanud aeda tuluallikana rohkem hindama, iseäranis õunte ekspordi puhul. Kuid oleme veel kaugel sellest, et oma siseturgugi tarvilisel määral rahuldada omamaa puuviljaga.

Lisaks eespool öeldule on aed veel see, mis suuresti aitab muuta talukodu kaunimaks ja armsamaks. Aed arendab inimeses ilutunnet ja loodusearmastust. Aed on noorele ja vanale mõnusaks puhkepaigaks, ning töö aias on meeldivaks vahelduseks. Aial on suur tähtsus ka noorte köitmisel maa külge.

Aedade rohkusega ja suurusega ei saa meie uhkustada. Aedu ei ole kõigil vanadel ostutaludelgi, endistel riigirenditaludel ammugi mitte. Kuigi palju pole suutnud neid asutada ka uued asundustalud, milliste hooned seisavad ikka veel igavatenalagedal väljal. Ka olevad vanad aiad ei rahulda enam nüüdisaja nõudeid, ei omatarvituse ega rahatulu seisukohast. Vilets sordivalik, suvesortide suur ülekaal, tihe plaanita istutamine, halb hoolitsemine ja selle tagajärjel rohked haigused, vanade aedade väike pindala — kõik need puudused on meil väga üldised. Osalt selle tõttu on ka õunasaak meil väga kõikuv. Meie viljapuud kannavad mõnel aastal võrdlemisi rohkesti, siis järgnevad neile aga puhkeaastad. Keskmise aastane saak õunapuu kohta on selletõttu mitte üle 16 kg. Kuid oma tarvetegi rahuldamiseks peaks olema meie õunasaak mitu korda suurem, ja selles 60—80% sügis- ja taliõunu. Hoopis vähe on meil pirni-, ploomi- ja kirsipuid. Samuti väga vähe on arenenud marja- ja köögiviljakasvatus. Köögiviljaaias seltsivad kapsale teised liigid väga visalt. Mis ime siis, kui näed suvel ema vitsaga lapsi hernevõi porgandipeenralt ära ajamas! Lapsed oleksid aga ise virgaks köögiviljade kasvatajaks ja jõuaks kasvatada endile ja talule suveks ning talveks külluses, kui ainult aia asutamine võetaks tõsiselt käsile.

Sama on lugu iluaedadega ja lilledega, millistest meie talud on väga vaesed. Ometigi ei ole nende asutamisel ja soetamisel ees mingisuguseid ülesaamatuid raskusi, kui noored ise teadlikult käed külge panevad, mida osalt ongi hakatud tegema.

Palju on süüdi neis puudusis muidugi endised rasked ajad, mil põllutööd olid viletsate riistadega kurnavamad ja ei jätnud aega üle aiale. Töö aias võis ju lisandada renti mõisale. Ka oli inimeste maitse nii toidu kui ilu mõttes vähe arenenud. Nüüd on palju muutunud, on kasvanud nõudmised ja avardunud võimalused. Oleme oma maa peremehed, peame maast rohkem saama, peame saama ka lisatulu aiast ja tahame, et meie kodu muutuks nägusamaks, köitvamaks noorele ja vanale.

Ongi märgata järjest kasvavat huvi vanade aedade korraldamise ja uute asutamise vastu. Hoogsalt rajatakse uusi aedu, istutatakse viljapuid, kaunistatakse koduümbrust, loetakse kirjandust ja keedukursused õpetavad aedvilju tarvitama. Kuid huvile peab vastama ka oskus.

Aia kestvus vastab umbkaudselt inimese elueale, mis-
pärast elu kestel rajab inimene tavaliselt vaid ühe aia. Kord
rajatud aeda on hiljem raske ümber muuta. Sellepärast on
tähtis, et aiaasutaja oleks tuttav kõigi küsimustega, mis on
määrava tähtsusega aia edaspidisele arengule. Vastasel kor-
ral saavad aia rajamisel tehtavad vead eluajaks pahandu-
seks. Siin tahabki käesolev raamatuke hää nõuga abiks olla.
Siin on käsitatud kokkuvõtlikult just taluaia raja-
misel ettetulevaid küsimusi, milliseid kõige sagedamini
esitatakse ja tuleb lahendada omas töös aianduskonsulendil.
Edaspidiseid aia hooldamise ja korrashoiu töid on puudu-
tatud möödamattes vaid niipalju, kuivõrt need on seoses
aia rajamisega ning kuipalju aia rajamisel on vaja teadlik-
kust eelolevates töodes ja kulutustes. Õieti rajatud aias on
kõik hoolitsemise tööd hõlpsamad ja odavamad ning selline
aed suudab anda, mis aed anda võib. Rajamisel tehtavad
vead on aga hiljem kas parandamatud või raskesti paranda-
tavad, ja nende vigade kahju vähendab aia pikal kestvusel
igal aastal tunduvalt aia tulusid. Sellepärast — r a j a g e m
u u s a e d õ i e t i l

Uue aia rajamine.

Taluaiia suurus.

Et aed rajatakse tuleviku jaoks, siis on vajalik aiarajajal tutvuneda kõige pealt küsimusega, kui suur aed rajada.

Taluaiia suuruse kohta ei saa anda kindlaid norme, vaid selle määrab perekonna aedvilja tarvidus, talu suurus, tööjõud, väetiste saamise võimalused, maa iseloom, turuolud, huvi aianduse vastu jne. Kõik loetletud tegurid on tähtsad ja nendega tuleb arvestada. Ei ole mõeldav näit. suure äriaiia asutamine kui puuduvad turg, väetised, tarvilik tööjõud või muud vajalikud eeldused. Viimasel ajal esineb siiski juhte, kus asutatud mitmesaja viljapuuline aed, arvestamata eespool mainitud teguritega. Siin on kindlasti liialdatud.

Olgugi, et õunad maksid turul 1931. a. talvel 40—60 senti kg, 1932. a. talvel 25—50 senti kg ja 1934. a. jaanuaris 60—80 senti kg, ei õigusta see veel igas talus suure aiia asutamist. Peab alati silmaspidama, et aed nõuab palju rohkem tööjõudu kui teraviljapõld ja et aiast tuleb iga taime eest hoolitseda eraldi. Sääll tuleb, näiteks, puid ja põõsaid harvendada, pritsida, oksid tugistada jne., mis kõik aegavõttavad tööd. Ka maakohendamise ja väetamise tööd on aiast enam raskendatud kui põllul. Juba praegu ja veel enam tulevikus nõuab tarvitajaskond kvaliteedilt häid, ilusaid, puhtaid ja väljaarenenuid aedvilju. Niisuguseid aga hoolestusse jäetud aed ei anna. Sellepärast, kes ainult puud-põõsad maha istutab ja aiast sööti jätab, see jätku parem aed rajamata. Edaspidi tehakse meil, võib olla, aedkajurite hävitamiseks taimekaitse tööde läbiviimine sunduslikuks, siis võib muutuda sarnane aed omanikule ainult tülikuks. Nagu koduloomade, nii ka aiast kohtu on maksev põhimõte: parem kaks kargamas kui viis virelemas. On küllalt nähtud, et väiksem ja hästi korrastatud aed annab suurema saagi, kui

suur ning korrastamata aed. Korrashoitud viljapuu- ja isegi köögiviljaaed on ilusad ja võivad täita osaliselt talu iluaia ülesandeid. Suurema aia võiks rajada ainult niisuguses talus, kus eeldused kõigiti hääd ja kus on väljavaateid aedvilja turustamiseks. Praegu igatahes saab mõnesugust aedvilja eksportida ja meie linnaturud on veel talvel puuviljaga väga puudulikult varustatud. Isegi taludes, kus pole aeda, ostetakse puuvilja ja marju. Nii siis rajatagu aed jõukohane, et see edaspidi tema kasustajaile rõõmu valmistaks.

Aia maa ja koha valik.

Koduaeda ei asutata kaugele põllule, vaid elamu ligidale. Maa valikuks ei ole sel korral suuri võimalusi.

Paremaks maaks aiale on mustamulla, s. t. huumuserikas liiv-savi või saviliiva maa, mille aluskihiks lubjakas, liivakas või kruusakas savi (50% savi, ülejäänud osa liiv või kruus). Halvad on plink-savi ja liivase põhjaga maad.

Maa võib olla tasane ehk parem väikse lõunase kallakuga. Põhjasuunaline kallak on halvim, sääl ei saa kasvatada varaseid ega liiga hiliseid aedvilju. Suur kallak, olgugi lõunasuunaline on halb. See raskendab aias niigi tülikat hobusega maaharimist ja kündes võivad kõrgemal olevad puujuured aegamööda mullast paljaks jääda.

Põhjavee seis.

Parim põhjavee seis viljapuude korralikuks kasvuks on 1,5 kuni 2 m, marjapõdsastele ja köögiviljale — 0,75 kuni 1 meetri sügavusel. Sarnase põhjavee seisuga maad leidub talu ümbruses harva. Kui põhjavesi seisab kõrgemal, peab maad torutama. Aiamaa torutamisel asetatakse torud 1 kuni 1,5 meetri sügavusele. Kui ei ole võimalik korraldada vee ärajooksu, siis tulevad taimed istutada küngastele või peenardele. Viljapuude istutamiseks tehakse künka läbimõõt vähemalt 3 meetrit. Kuid küngastega aia maaharimine on edaspidi raskendatud. Kui põhjavesi on nii sügaval, et taimed seda kätte ei saa, siis peab täie saagi saamiseks taimi põuastel aegadel kastma. Viljapuud nõuavad kasvamiseks ja korraliku saagi kandmiseks poole võrra rohkem sademeid kui meil tavalisesti sajab. Kui viljapuud ei saa põhjaveest või kastmisest tarvilikku niiskust, siis on nende kasv korratu ja viljad varisevad enneaegu maha.

Endise viljapuuaiase asemele uue viljapuu-
aia rajamine ei ole soovitatav.

Põllumehed teavad, et nisu, ristikut, lina ja teisi põld-
taimi ei ole otstarbekohane kasvatada järgimööda samal
maal mitu suve. Nii ei või ka viljapuude asemele, mis kas-
vanud 50, 60 või rohkemgi aastaid ühel ja samal kohal, noori
viljapuid istutada. Maast on kasustatud kõik kergemini
lahustuvad ja paremini kättesaadavad viljapuude toitained,
maa on väsinud. Kui vana viljapuuaed ei ole suur ja, nagu
nad harilikult on, elamu lähedal otse „akende all“, siis selle
maa võiks jätta kas mesilaks või iluaiaks, istutades sinna
tarviduse korral lisaks ilupuid ja -põõsaid. Vanad vilja-
puud võiks kasvama ja saaki kandma jätta kuni nad täie-
likult raugastunud. Kui aga vana viljapuuaed on suurem
ja pole muud kohta, kuhu uut aeda rajada, siis vanad puud
välja juurida ja sellel maal kasvatada mõned aastad (3 kuni
10 aastat), maad harides ja väetades, mõnd umbrohtu läm-
matavat vilja (segatis, kartul), kuni maa puhkab ja bak-
teriaalne tegevus elustub. Alles selle järele võib uusi puid
istutada, ehkki uuel maal puud kasvaks siiski paremini.

Aiamaa jaotus.

Uueks aiamaaks võimaluse korral võetagu neljanurgeline
maa, kus ei ole teravaid nurke ega soppe, milliseid hobusega
halb harida.

Tuleb püüda asutada aed, kus saaks kasvatada kõiki
aedtaimi, nagu viljapuid, marjapõõsaid ja köögivilja. Sel-
lega kulub aia piiramiseks vähem tara ja aiatööde mured
ning rõõmud on üheskoos. Kui see läbiviidav pole, siis asu-
tatagu, taimeliikide kasvunõudeid silmaspidades, üks aed
viljapuudele ja teine marjapõõsastele ning köögiviljale.

Endisel ajal oli aedade rajamisel nähtavasti nõudeks, et
aed peab ka pargi ülesandeid täitma. Viljapuude vahele
istutati marjapõõsaid, nende all oli rohumuru ja aias oli
palju mitmesuguse kõverusega teid. Tee äärtele istutati ilu-
põõsaid või tehti lillepeenraid.

Nüüd uue aia rajamisel tuleb püüda olla praktilisem.
Igale taimeliigile tuleb anda nõuetekohane kasvukoht. Nii
on vajalik madalam aiamaa osa jätta köögiviljale ja marja-
põõsastele, sügavama põhjaveega koht viljapuudele.

Kirsi- ning ploomipuud istutada lubjarikkamale, soojema põhjaga maale ja arvestada sellega, et kirsi- ja ploomipuud vajavad ka põhjavett.

Iluaed rajatakse eraldi, otsesesse ühendusse elamuga, et seda ilustada.

Kui on antud igale taimeliigile vastav kasvukoht, siis saab anda eraldi igale taimeliigile nõuetekohase väetise ja hõlpsasti teostada maaharimise töid. Ka saavad kõik taimed võimaliku päikesevalguse ja tarviliku õhu hulga.

Kui aia alla määratud maa on ühesuguste omadustega, siis võib aia jaotuse läbiviia järgmiselt. Iluaed, kui see suur ei tehta, jätta enam rõdu või võõrastettoa lähedusse. Köögivilja- ja marjaaed aga rajada köögile lähemale, et perenaisele toitude valmistamiseks vajalik värske aedvili oleks hõlpsasti kättesaadav ja et perenaine saaks kergemini kasutada mõne vaba silmapilgu köögiviljaaia korrashoiuks. Iluja köögiviljaaiale järgneksid ploomi- ja kirsipuud ning tahapoole õunapuud. Sarnasel puhul asuvad madalamad taimed eespool ja elamust avaneb üldvaade kogu aiale.

Ka taimelavad peavad olema elumaja lähedal, et ei unustataks mõnda kiire iseloomuga tööd, nagu õhuandmist või katmist; koht peab olema sarnane, kus on tuulekaitse ja päikesepaiste hommikust õhtuni, kuid selle juures mitte ilutunnet riivav.

Söödisoleva maa harimine.

Söödismaale ei ole soovitatav viljapuid ja marjapõõsaid istutada ega iluaeda rajada. Söödismaal kasvavad kultuurtaimed äärmiselt viletsalt. Sööti on hea ülesharida, kui sellele ei ole istutatud mingisuguseid taimi.

Söödismaa tuleb enne aia alla võtmist ülesharida, tugevasti väetada ja aastaks või paariks panna umbrohtu lämmatava vilja, nagu kartuli või vikikaera alla. Kui sööt on niimoodi haritud, siis alles võib maa taraga piirata ja aed rajada.

Tuulekaitse.

Kui tulevane aiamaa on tuultelahtisel või tuuletõmbe kohal, siis tuleb enne aedtaimede istutamist aia ette soetada tuulekaitse. Alaliselt õõtsuvates tuultes on korralikkude taimede kasvatamine raske. Taimed ei juurdu peale istumist korralikult. Tuul õõtsutab juured mullast lahti ja kuivatab tugevasti taimi. Kasvuajal ühesuunaline tuul vaju-

tab taime võraoksad tuule sihis ja sunnib neid ühes sihis kasvama. Alaliselt õõtsuv tuul ei lase ka taimelehtedel korralikult neile antud ülesannet täita.

Parim tuulekaitse on elusaed ehk hekk. Elusaedadest ja nende soetamisest on kirjutatud pikemalt eespool.

Aia rajamisest liivamaadel.

Liivamaal, kui toitainete poolest kehval maal, arenevad aedtaimed halvasti. Siiski on kohati, nagu suvituskohdades, vajadus rajada aeda ka liivamaadel. Suuremate kulutuste abil pole see võimata.

Õunapuude juures, mis kasvanud liivamaal, on võidud tähele panna, et aastakasvud ja oksad on nõrgad, vibajad ja kogu puu on nõrga konstruktsiooniga. Ühe sõrme abil täiskasvanud viljapuud lükates, võib selle kergesti õõtsuma panna. Puud on õrnad ka mitmesugustele haigustele, nagu külmalõhed, vähk j. t. Üldiselt on nähted samad, mis vana-
dele kohtadele istutatud puude juures.

Kui liivase pinnasega aiamaal on lõunasuunaline kallak ja aed on varjatud tuulte eest, siis niisuguses aias ei ole puud suutnud vastu panna talvekülmadele ja varem või hiljem on nad külmunud.

Eespool toodud nähted seletuvad sellega, et liivamaa on toitainetevaene ja et viljapuud on väetatud ainult laudasõnnikuga. Laudasõnnikus on lämmastik ülekaalus, see virgutab küll puud võrsuma, kuid jätab puukoe nõrgaks.

Liivamaa väetamisel tuleb sellepärast eriti tähtsaks pidada mineraal- (kaali-, fosfori- ja lubi-) väetisi.

Liivamaa aiamaaks ettevalmistamine.

Liivamaa ei saa toitaineid ega niiskust.

Liivamaa aiamaaks ettevalmistamine, kui alus- ja pealispinnaks on ainult liiv, on seotud suurte raskustega. Liivamaal ei saa viljapuud istutada harilikku saviga täidetud auku. Liivamaa läheb suvel päikese paistel palavaks ja nii kuivab istutusaugus olev savi kõvaks pangaks, kus puu kasvada ei saa. Paremaid tagajärgi annab see viis, kui istutusauk tehakse laiem ja selle põhi kaetakse savikihiga. Toitainete allauhtumise ärahoidmiseks ei ole lubatud augu põhja kividest põrandat teha, sest puu pääjuured peavad liivamaas niiskuse leidmiseks sügavale pääsema.

Soovitavam on liivamaa enne aia rajamist parandada. Sellejuures olgu sihiks aiamaad huumuse poolest rikastada ning selle läbi toitainete hulka ja niiskust tõsta.

Nende sihtide saavutamiseks veetakse liivamaale savi, savikat mulda, muda ja hästikõdunenud turvast. Siis antakse maale tugevasti laudasõnnikut või selle puudumisel väetatakse maad haljasväetisega. Kõdunemata turvas ei ole liivamaa parandamiseks otstarbekohane: ~~see~~ liivamaa veel kergemaks ja kuivemaks. Kui aga niisugust turvast tarvitada loomadele allpanuks, on sellest saadud sõnnik eelmaitunud otstarbeks väga häa.

Kompostimullal, millel on aiarajamisel ja ka edaspidi aias suur tähtsus, on liivamaa parandamisel suurim tähtsus. Kompostimulda valmistatakse komposteerimise teel mitmesugustest orgaanilistest ainetest, nagu rohumätastest, turbast, puulehtedest, mereadrust, mitmesugustest jätistest, väljaheidetest jne.

Mida sügavamalt on liivamaa ülal-loetletud parandusainetega rikastatud, seda parem aiamaa sellest saab.

Kuiva ja sooja põhjaga maadel on soovitav köögivilja kasvatada tasasemal kohal.

Muus osas aia rajamine teostatakse käesolevas raamatus antud juhiste kohaselt.

Viljapuuaed.

Viljapuuaias tuleb kasvatada kõiki meile kasulikke viljapuid. Pirni-, ploomi- ja kirsipuid istutatakse viimasel ajal õige vähe, olgugi et nende viljad on magusad ja tihtigi kallimad kui õunad. Ehkki suur kevadtalvine temperatuuri kõikumine mõnikord, nagu näit. 1929. a., muist kirsi- ja ploompuid hävitab, ei või sellepärast nende kasvatamisest loobuda. Kui neid saadakse külmamata kasvatada 15 kuni 20 aastat, siis on see küllalt kasulik, sest nad hakkavad võrdlemisi vara vilja kandma ja on lühikese kasvueaga. Paremate tagajärgedega saab muidugi kirsi-, ploomi- ja pirnipuid kasvatada maakohtades, kus talvine temperatuur vähem madal ja kus temperatuuri kõikumised ööpäeva jooksul väiksed, nagu Saaremaal ja läänepoolsetes merelähedastes maakohtades.

Kui varem istutati aeda metsikuid kirsi-, ploomi- ja pirnipuid, siis nüüd ei tule neid enam istutada aeda maad raiskama ega aia äärde padrikut moodustama. Puud, mis ei paljune seemnetega, paljunevad juurevõsude abil ja muudavad kultuuraia metsikuks. Kui kultuurkirs annab metsik kirsist umbes 5 korda suurema saagi, siis see on küllaldaseks põhjuseks kultuurkirside kasvatamiseks või metsikute kirsivõsude vääristamiseks ja nende mitte aia äärde, vaid aeda istutamiseks, kus maaharimine ja väetamine hõlpsamad. Et vääristusviisidest siin kohal juttu ei saa teha, siis olgu vaid niipalju öeldud, et kirsipuid tuleb varem vääristada kui õunapuid. Parim noorte viljapuude vääristusviis on pungastamine. Kirside paras pungastamise aeg on, kui kirsimarjad on osaliselt valminud või valmis saanud.

Päriselt aia äärde ei ole soovitatav istutada ühtki puud, millest tahetakse saaki saada. Aia äärest, s. o. tarast istutada viljapuud niikaugele, et tara ja viljapuu vahel saaks

maad harides hobusega ümberkeerata. See vahemaa on vähemalt neli meetrit. Viimane nõue on võimaluse korral maksev ka marjapõõsaste istutamisel.

Teede asetus aias.

Tarvitamata maale aia äärde võib rajada tee. Tee takistab aiaäärest juurumbrohtude aeda tungimist ja on hobusega maaharimisel hääks hobuse ümberkeeramise kohaks. Väiksemas aias ei ole aia keskel tee tarvilik, see teeb maaharimise tülikamaks ja seda ei ole ka kuigi palju tarvis. Sügisene sõnnikuvedu võib sündida üle mulla. Suuremas aias võib tee keskaeda läbistada, kuid siis ei istutata tee äärde kaunistuseks püsivaid taimi, mis takistavad maaharimist. Viljapuud olgu teest vähemalt 2. meetri kaugusel.

Aia jaotus viljapuuliikide vahel ja sordivalik.

Igale liigile ja sordile tuleb anda, nagu eespool tähendatud, võimaluste piires temale soodsam maa.

Kui üks osa aiamaast on leete- või niiskema savipõh- jaga ja teine enam kruusakas, lubjakas või soojema põhjaga, siis anda esimene koht õuna- ja viimane teistele viljapuudele, olgugi et ka õunapuud leetemaad ei nõua. Arvamine, et kirsipuud nõuavad liivast maad, on ekslik. Nad lepi- vad külma plinksavi või leetepõhjalise maaga vähem kui õunapuud.

Kui maa on ühesuguste omadustega, siis võib asetada viljapuud nii, nagu eespool kirjeldatud. Lõunapoolsele maale tulevad istutada ploomipuud kui kõige väiksemad, nende järele kirsipuud, siis õunapuud ja kõige taha, s. t. põhjapoolse pirnipuud, kui kõige kõrgemad puud.

Suve sordid, mille vilja tahetakse puust kasutada, tulevad asetada elumajale lähemale ja talve sordid kaugemale. Elumajast peavad viljapuud olema vähemalt 10 meetrit eemal, vastasel korral võib tekkida puude kasvades soov neid majalähedusest kõrvaldada.

Enda tarbe rahuldamiseks tulevad valida istutamiseks meil kasvavatest ja teada olevatest sortidest parimad, äri- aeda aga need nõuetavad sordid, mis antud maal kõige paremini kasvavad.

Õunapuudest lepidavad liivakama maaga: Liivimaa sibulõun, borovinka, valge klaar ja Tallinna pirnõun. Niiskemaal maal kasvab sügisjook. Tartu roosõun ja kuldrenett nõuavad hääd keskmise niiskusega maad.

Ühte sorti puud ei tohi aeda istutada, sest siis jäävad õied sugutamata. Kui aias on, näit., üks või ühte sorti pirnipuud, siis kannavad need harva vilja. Maguskirsipuud tolmlevad ka hapukirsipuudega. Kellel on soodsam kirsi kasvatamise maa, see istutagu aeda ka maguskirsipuu. Neil on magusamad marjad. Külmaskindluses magus- ja hapukirsipuude vahel, L.-Eestis 1929. aastal valitsenud külma talve järele otsustades, vahet märgata ei ole. Maguskirsipuud võiks vääristada hapukirsipuude tüvele, siis muutuvad nad külmaskindlamaks. Maguskirsipuud tuleb kasvatada kõrgel tüvel, sest nad ei salli varjatud kasvukohta.

Puude valikul tuleb silmas pidada sortide teiseid. Liivimaa sibulõunad, näiteks, on ühed rohelised ja väikesed, teised kollased ja suuremad, ühed Liivimaa kuldrenetid on mahlakamad ja maitsevamad kui teised jne. Puud muretsetagu säält, kus tarvitatakse väljavalitud parematelt puudelt võetuid vääristusoksi.

Taluaias on soovitatav kasvatada pooltüvik viljapuid, tüve pikkusega 1 kuni 1,3 meetrit. Kui puud on kasvatatud ots-tarbekohaselt, siis niisuguse tüvekõrguse juures saab võralust maad hobusega harida. Viljapuude ostmisel pandagu tähele, et puud oleks kuivamata, sirge ja allapoole jämeneva tüvega. Koor olgu vigadeta ja samblata, sirgeid ja korrapäraselt laiali suunduvaid võraoksi olgu vähemalt kolm. Puu peab olema pikalt väljavõetud ja haigustevaba juures-tikuga. Ostetava viljapuu parem vanadus on 4—5 aastat.

Viljapuude kui pika kasvueaga taimede muretsemisel ei maksa riskeerida ja neid osta laadalt või tundmata puukoolist, sest ehkki nad seal vahest odavamad, on nad kindlasti halvemad ja sageli sortides ümbervahetatud, milline pettus selgub alles mitme aasta pärast puude kandma hakates või kandma üldse mitte hakates. Saadud kahju ei ole siis mitte ükski puuhind, vaid ka hoolitsemine ja ajakaotus.

Meile sobivamad viljapuude sordid.

Õunapuude suvesordid:

Suislep	(1—3)	Krügeri tuviõun	(1—3)
Valge klaar	(1—3)	Martsipaan	(1—2)
Tallinna pirnõun	(1—3)		

Sügissordid:

Liivi kuldrenett	(3—12)	Säfstaholm	(1— 5)
Treboux	(3—12)	Saviõun (Seerinka)	(1— 5)
Sügisjoonik	(1—12)	Croncels'i	(1— 5)

Talisordid:

Tartu roosõun	(3—15)	Delicious	(1— 5)
Sibulõun	(3—15)	Antonovka	(1— 2)
Tšernogus	(1—15)	Leedu peping	(1— 2)

Pirnipuude sordid:

Tervishoiunõunik	(1— 2)	Liegels'i võipirn	(1— 2)
Clapp'i lemmik	(1— 2)		

Ploomipuu sordid:

Emma Leppermann	(2— 5)	Kuninganna Viktooria	(1— 3)
Tsaar (The Czar)	(1— 3)	Edinburgh'i herzog	(1— 2)

Kirsipuude sordid:

Ostheimi veiksel	(2— 5)	Dönisseni kollane (ma-	
Varjumurel	(2— 5)	gus)	(1— 2)
Kentkirss	(1— 3)	Elton	(1— 2)

Sortide nimetuse järele kirjutatud numbrid tähendavad kuupalju ühte või teist sorti umbes taluaeda istutada. Sellega pole aga tahetud öelda, et neid kõiki just tuleb istutada. Kui meil tähendatakse, et istutada tuleb ainult kaks kuni kolm sorti õunapuid, siis see on mõeldud vaid äriaedade kohta. Taluaedades, kus soovitakse saada suve-, sügise- ja taliõunu ja neist mõnda magusamat, mõnda hapukamat, võib sorte olla vähe enam, kuid sügis- ja talisortide ülekalauga. Valitud sortide hulgas võiks omakorda mõnda üksikut sorti rohkem olla, et saagirikkal aastal omatarvituse ülejääki oleks hõlpsam turustada. Paremad ja nõuetavamad turusordid on praegu need, mis toodud tabelis märgitud suuremate numbritega.

Äriaedade asutajad lähvad meil kahtlemata äärmusse, kui istutavad ainult sügis- ja talisordilisi õunapuid, sest kui olevate suvesortidega taluaiad kaovad, võib tulla aeg, kus suvesortide õunu ei leidu turul. Ka on nähtud, et Soome turul on meie suvesordid mõnikord kallimad kui sügissordid. Ent äritsemine on riskeerimine ja hääd nõu anda on siin raske.

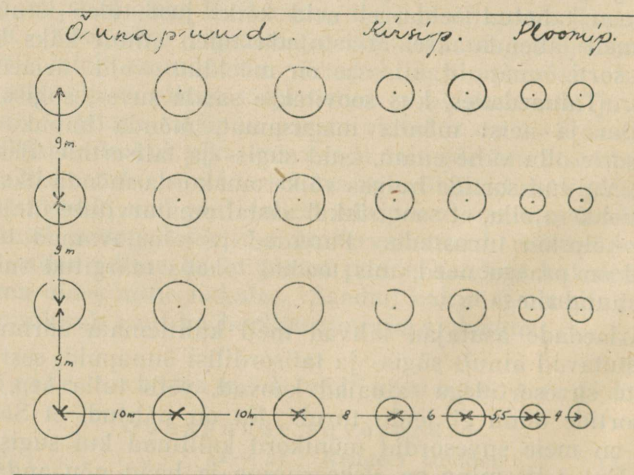
Viljapuuaija rajamisel ei ole niisuure tähtsusega see, kas kasvama pannakse 10 või 20 puud, vaid missugused puud ja sordid aeda muretsetakse, kuidas neid aeda asetatakse, istutatakse ja nende eest edaspidi hoolitsetakse. Viljapuude muretsemine on väike osa aia edaspidiste korrastustööde kõrval.

Seemnest kasvanud vääristamata puud ei ole soovitatav aeda istutada, sest kuigi neist mõned hääd vilja kannavad, võib neist siiski tuhande hulgast mõni üksik kultuursortide väärilist vilja kanda või viimaseid hääduselt ületada.

Viljapuude vahekaugused.

Viljapuud asetatakse taluaedades eranditult ruudukujuliselt ridadesse, et lihtsustada hobusega mullaharimistööd. Kui taluaeda hobusega harida ei saa, jääb aed harimata, sest käsitsi aeda harida ei jõuta.

Õuna- ja pirnipuude vahemaa olgu üksteisest keskmiselt 10 meetrit. Istutades 8,5 meetri kaugusele, puutuvad täiskasvades laiema võraga puude oksad kokku. 8,5 meetrit on siiski väikseim õunapuude vahemaa, mida väikses aias võib tarvitada. Kui kindla piirjoontega aeda tahame mahutada kindla arvu ridu ja selle juures tuleb vahemaaks 8,5 meetrit,



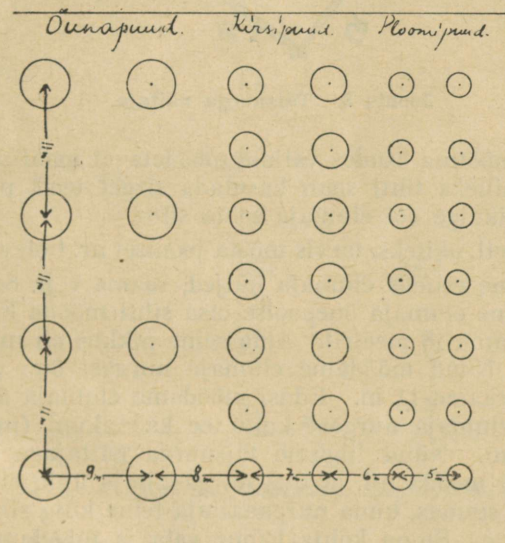
Joonis 1. Viljapuude vahekaugused.

siis võib see nii olla, kuid teisiti antagu laiem vahe, s. o. 10—12 meetrit.

Kirsi- ja ploomipuud tulevad istutada õunapuudest 7—8 m. kaugusele. Nende omavaheline kaugus reas on kirsi- ja ploomipuudel 5—10 ja ploomipuudel 4—6 m.

Et viljapuude read sirged oleks, tuleb kirsi- ja ploomipuud ühtepidi istutada samade vahedega kui õunapuud, teisipidi aga omavahel koomale. (Vaata joonis nr. 1).

Kui õunapuud on istutatud 11—12 m. vahemaadele ja teatud maa-alale tahetakse rohkem kirsi- ja ploomipuud istutada, siis istutada eraldi read kirsi- ja ploomipuud õunapuude ridade vahekohtadele. Eraldi ridade kaugus oleks siis 5,5 kuni 6 m ja puude vahe ridades vähe suurem, näiteks 6—7 m. (Vaata joonis nr. 2).



Joonis 2. Viljapuude vahekaugused.

Aia pindala planeerimine.

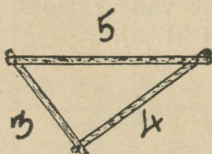
Kui aia alla võetav maa-ala on suurem või kõverate piirjoontega, siis, et maad paremini jaotada kasvatada kavat-

setud taimede vahel ja neile istutuskohad määrata, on parem maa enne mõõta ja plaan koostada.*)

Aia maaala mõõtmise koduste abinõudega.

Mõõtmiseks on tarvis mõõdulinti või maamõõdu sirklit ja täisnurga mõõtmiseks ekkerit või vinklit.

Sirkli valmistamiseks läheb tarvis kolm luuavarrejämedust keppi ja raudnaelu. Täisnurganäitaja valmistamiseks on vaja kolm sirget latti niisuguses pikkuses, et neid kolmnurgaks kokkulüües, kolmnurga külgede pikkused oleksid selselt 3, 4 ja 5 või 1,5 m, 2 m ja 2,5 m.



Joonis 3. Täisnurga näitaja.

Maad mõõtma asudes valime mõõdetaval maal sirgjoone või sihi, milleks tihti saab kasutada sirget teed, põllupeenart, kraavikülge või elumaja seina sihti.

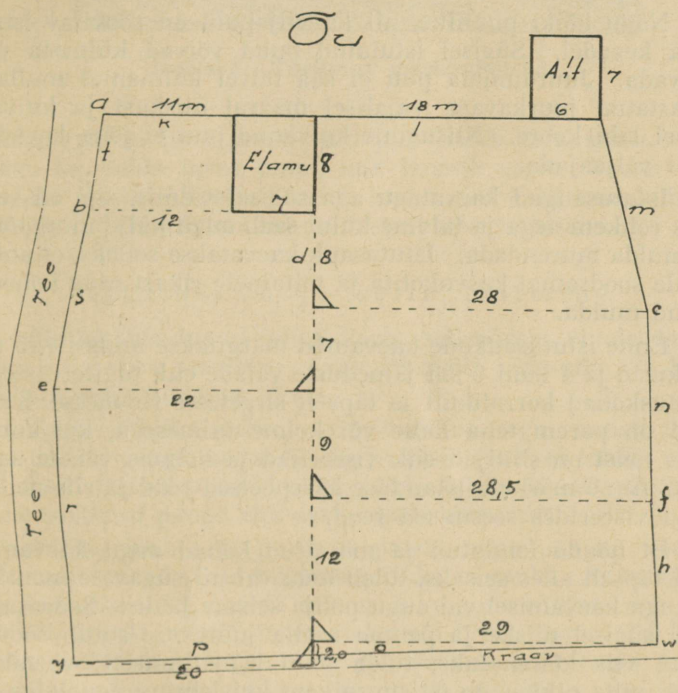
Olgu meil, näiteks, tarvis mõõta joonisel nr. 4 olev maaala.

Mõõdame esiteks elumaja küljed, saame 7 ja 8 meetrit; siis mõõdame elumaja õuepoolse otsa sihti mõõda kuni aida nurgani, saame 18 meetrit. Aida seina pikkus on mõõtmisel 6 meetrit. Nüüd mõõdame elumaja nurgast õue väravani (punkt a), saame 11 m. Edasi mõõdame elumaja aiapoolse otsa sihis elumaja nurgast kuni tee käänakuni (punkt b), saame 12 m. Nüüd liigume täisnurga näitajaga elumaja küljesihti d mõõda nii, et üks nurganäitaja külge sihik elumaja külge suunas, kuna nurganäitaja teine külge sihik põllukäänakut c. Sinna kohta lööme vaia ja mõõdame vaia

*) Aiaplaane valmistavad Põllutöökoja aianduskonsulendid järgmiste tasunormide järgi:

Aed suurusega kuni	$\frac{1}{2}$ ha	puhtalt	joonistamata	kr. 3.—
"	"	"	joonistatud	" 5.50
"	"	"	$\frac{1}{2}$ —1	" " joonistamata " 5.—
"	"	"	$\frac{1}{2}$ —1	" " joonistatud " 8.—
"	"	üle 1 ha	hind kokkuleppel,	kuid mitte alla 8 kr.

elumaja nurgani, saame 8 m, vaiast põllukäänakuni c saame 28 m. Mõõtmist edasi toimetades lähme elumaja külgsihti mööda niikaugale, et nurganäitaja üks haru sihiks elumaja külgsihti ja teine teekäänaku punkt e. Neid vahekaugusi mõõtes saame 7 ja 22 m. Nüüd läheme sama sihti mööda edasi kuni nurganäitaja näitab punkt f; vahemaid mõõtes saame 9 ja 28,5 m. Nii edasi toimetades leiame kõik tarvilikud punktid.



Joonis 4. Maa-ala mõõtmine täisnurga abil.

Saadud punktid tulevad mõõtude järele paberile panna. Paberiks võtame millimeetri ehk hariliku ruudulise paberi. Paberile kandmisel võtame mõõtühikuks ühe paberiruudu külje, andes sellele 0,5, 1 või 2 m, selle järgi, kuidas paberi või maa suurus võimaldab. Kui leitud punktid on paberile kantud ja neid omavahel joontega k, l, m, n, o, p, r, s, t ühendada, saamegi aiamaa kontuurid. Üks ruut paberil vastab

$\frac{1}{4}$, 1, või 4. ruutmeetrile maapinnal. Kui on teada maa ise-loom, aia jaotuse üldised nõuded ja taimede vahekaugused, siis võime valmistada paberil taimede paigutuse kava ja selle järgi taimede asukohad vastavalt maapinnale kanda. Selle juures on ilusam, kui viljapuude read jooksevad elumajaga rööbiti.

Viljapuude istutamine.

Nagu kõiki puuliike, nii ka viljapuid on soovitatav istutada kevadel. Sügisel istutatud puud võivad külmata või kuivada. Juurdumata puu ei saa talvel külmanud mullast vigastatud juurkavaga vajalisel määral niiskust ja kuivab talvel läbi koore. Niisugune kuivanud puu ei jõua kevadel lehti väljaajada.

Istutusaugud kaevatagu aga sügisel valmis, siis on selleks rohkem aega ja talvine külm saab augu külje ning põhja mulda murendada. Istutusauk kaevatakse selleks, et anda puule soodsamat kasvukohta ja toitainete rikast ning kohendatud mulda.

Enne istutusaugude kaevamist märgitakse umbes 1,75 m pikkuste ja 4 kuni 6 sm jämeduste vaiade ehk tugiteivastega istutuskohad korralikult ja täpselt sirgetesse ridadesse. Seda tööd on parem teha kahe või kolme inimesega, kusjuures kaks neist on sihtijad ehk viseerijad ja kolmas vaiade asetaja. Enne märkida istanduse ääre poolsed read ja siis nende järgi viseerides seesmised read.

Et nõnda leiutatud ja märgitud kohad augu kaevamiseni täpselt alles seisaks, tuleb lüüa vai nii sügavale maasse, et augu kaevamisel vai augu põhja seisma jääks. Seda saab teha sügisel niiske ja pehme mulla juures. Osutub soovitatud viis kõlbmatuks, tuleb toimida järgmiselt: võetakse laud mille pikkus on 60 sm pikem kui istutusaugu laius ja tehakse täpselt selle keskele ning otstele tugiteiba jämedused väljalõiked. Laua keskmine väljalõige asetatakse istutuskohale löödud tugiteiba vastu, kuna otste väljalõigete juures lüüakse maasse lühikesed vaiad. Sellejärele võidakse tugiteivas äravõtta ja auku kaevama hakata. Kui istutamisel tahetakse kindlaks määrata tugiteiba asukohta, siis tuleb asetada mainitud märkimiselaud endiselt otste väljalõigete vastu augu servadel olevatele lühikestele vaiadele. Märkimiselaua keskmise väljalõike juurest tugiteivast augu põhja lüües, leiame tugiteiba koha.

Vai peabki augu põhja kohendamata mulda kõvasti püsti jääma, siis täidab ta oma ülesande. Kui vai ehk tugiteivas lüüakse päale viljapuu istutamist kohendatud mulda, siis võib vaia sisselöömisel vigastada viljapuu juuri ja ta ei hoiaks ka viljapuud seatud asendis. Sageli on juhtumeid, kus sedasi



Joonis 5. Tugiteiba märkimiselaud.

löödud vai ei hoiaks puud, vaid puu hoiab vaia kinni. Vai aitab ka hoida noort puud, mis jäneste vastu kuuse või kadaka okstega kaetud, talvel lumeraskuse all murdumast. Vai peab jääma istutatud puule toeks 1—4 aastaks.

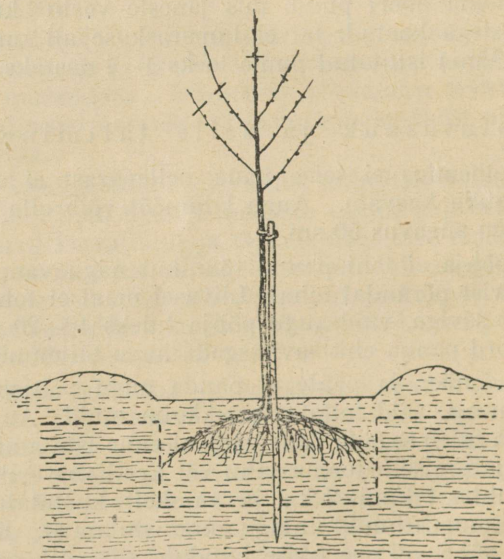
Istutusauk ja selle täitmine.

Mullakohendus ei seisa kaua, sellepärast ei ole tarvis väga laia auku kaevata. Augu läbimõõt võib olla 120 kuni 150 sm, augu sügavus 50 sm.

Augu põhja ei tohi panna sõnnikut nagu vanasti tehti, ega telliskivist põrandat teha. Liivasel maal ei tohiks auku täita ainult saviga, vaid augu põhja tuleks 10—20 sm paksune savikord panna ehk savi segada augu täitemulla hulka.

Juurte ümber ja päale ei panda augu põhjast võetud kõlbmata maad, vaid toitainete rikkaim muld. Augu täitemulla hulka tuleb segada paar nädalat enne istutamist mineraalväetisi järgmiselt: toomasjahu või Eesti vosvoriiti 2 kuni 3 kg, puutuhka 1 kuni 2 kg ja värskest kustutatud lupja 5—10 kg. Kompostimuld antagu enne istutamist. Kui kompostimulda vähe või see üldse puudub, siis võib augu täita järgmiselt: augu alumise osa täiteks võtta üks kuni kaks labidatäit augu päalmist mulda ja üks labida täis alumist mulda kuni augu poole täiteni, mille järgi muld kinni tallatakse. Päälmise osa august tuleb täita ainult parema mullaga, milleks tarvitada komposti või päälmise mulla segu, köögiviljaaiast või mujalt toodud paremat mulda. Auk täidetakse nii, et vaia juures sünnib kungas, mis kergesti kinnivajutatult on maapinnast kõrgemal 5 kuni 10 sm. ja augu äärtel sama palju maapinnast madalamal.

Istutataval puul lõigatakse rebenenud juurehaavad tasaseks ja rikutud kohast juured maha nii, et lõige on risti lõigatavale juurele ehk natuke libamisi nii, et lõikehaava pind jääks allapoole. Kui puu on kuiva käes kannatanud, siis lastakse sellel mõni tund vees liguneda. Istutamisel asetatakse puu tüvega vastu vaia põhjapoolset külge ja juured seatakse tehtud küngastmööda korralikult radiäalselt laiali. Nüüd võetakse käega toitainete rikast mulda ja raputatakse ning tõpitakse juurte harude vahele. Kui juured mullaga kaetud, tallatakse muld alt poolt alates kinni. Kinnitallatud mullale raputatakse kobedalt mulda nii paksult, et mullakiht juurteil on 10 kuni 20 sm. Augu äärepoolisel osal on mullakiht paksem ja tüve lähedal õhem.



Joonis 6. Istutatud puu.

Puu istutamisel tuleb silmas pidada, et kohendatud ja selle järgi kinni tallatud muld edaspidi vajub, nii et kui puu kõrgele istutamine on halb, siis seda halvem on puu sügavale istutamine.

Otsekoheseid töid pääle viljapuude istutamist.

Pääle istutamist seotakse puu vaia külge kinni. Tuleb hoolitseda, et puu saaks ühes mullaga allavajuda nõnda, et ta ei jääks vaia külge rippuma. Sidumiseks tarvitatakse pajuvitsa, õlgsidet, roguskit ehk raffia niint. Vai ei tohi puud hõõruda. Võra oksad lõigatakse otsekohe pääle istutamist tagasi ühe neljandiku kuni ühe kolmandiku võrra, päälmsed ja pikemad oksad enam, alumised ning lühemad vähem. Lõikamisel jäetakse oksale viimane pung sinna- poole, kuhu poole tahetakse edaspidi oksa kasvu suunida. Et pung ära ei kuivaks, tehakse lõikus tähendatud pungast 2—3 sm kaugusel. Kui võraokste latvu ei kärbita, siis jäävad tüvepoolsed pungad väljumata ja kasvavad ainult lad- vapungast väljunud võsud. Nii jääb oks nõrgaks, vibajaks ja alaväärtuseliseks.

Pääle istutamist ja ka edaspidi kui ilmad kuivad, tuleb puud tugevasti kasta. Kastmine sündigu ennem harvemini, aga igatahes nii, et maa korralikult märjaks saab, milleks võtta 3 kuni 5 pange vett puu kohta. Et kastmise vesi ära ei jookseks, selleks teha istutusaugu äärel muldvall. Pääle kastmist katta maa kas samblaga või õlgse sõnnikuga, et kiiret kuivamist takistada.

Tüve lähedastel võraokstel jäetakse võrsed, nende latva 2 kuni 4. lehe tagant kärpides, viljakandvaiks oksteks. Edas- pidine võra arendamine on tähtis. Tuleb hoiduda luua- moodi tihedaks kasvavast võrast. Välja tuleb lõigata üks- teise lähedal kasvavatest okstest mitte soovitud suunas kas- vavad või nõrgemad oksad, ühest kohast kaheks haruneva- test okstest teine ja oksad, millistest võib arvata, et nad edaspidi viljaraskuse all pääoksast kergesti lõhkevad. Kuhu oksa tarvis ei ole, säält lõigatakse see aegsasti välja. Kuhu saab aga kasvada lühike viljakandev oks, sinna jäetakse see kasvama, kärpides tarbekorral selle latva, et see ei võrsuks teisele oksale pääle. Oksi kärbitakse siis, kui nad rohusar- nased, puustumata on, sõrmeküüntega pigistades või jäme- damaid noaga lõigates. Kärpimine on kasvu takistamine. Varematel aegadel lasti meil puudel harvendamata kasvada 20—60 aastat ja siis alles leiti, et võrad on tihedad. Har- vendamisel saagiti jämedad, elusad oksad maha, mille tõttu puu tihti põdema jäi või koguni aiast „väljaharvendatud“ sai. Harvendamisel ei tohi pikki oksakontse jätta, sest need haavad ei parane.

Maaharimine, väetamine ja hoolitsemine.

Et tähendatud küsimuste käsitus ei kuulu käesoleva töö ülesandesse, siis annan vaid lühikese ülevaate aia edaspidis-
test korrastustöödest, et aiarajaja saaks nendega arvestada.

Sügisel tehakse sügav maakohendus ja kevadel kuni juuli keskeni püümine pinnakohendus ühes umbrohtude hävitamisega. Maaharimine, niipalju kui see võimalik, sündigu hobuse jõul, kuna otse tüve lähedalt haritagu käsitsi.

Parem mulla kohendamise ja väetamise viis on see, kui iga 2—3 aasta tagant kaevatakse maa ringikujuliselt, väljaspoolt istutusaugu piirjoont, edaspidi väljaspoolt viimast maakohenduse piirjoont umbes 60 sm laiuse rõngana ja istutusaugu sügavuselt välja, ning täidetakse toitaineterikka mullaga.

Adra või labida alla antakse väetiseks aari (20 r. sülda) kohta (kui puud on istutatud 10 m. vahedega, siis tuleb puu kohta aar maad) sügisel iga kolme aasta tagant koorem laudasõnnikut. Kui alul maa on lahja või liivane, siis antakse sõnnikut kaks koormat aarile või väetatakse kahe aasta tagant. Viie aasta pärast sellel sügisel, mil sõnnikut ei anta, antakse 20—40 kg kustutamata lupja. Lubjavaestele muldadele, kirsi- ja ploompipuudele antakse enam, lubjarikkamale maale, õuna- ja pirnipuudele vähem.

Igal kevadel antakse kultivaatori, kõbla või vedruäkke alla 3 kuni 4,5 kg nitrofoskat või vastavalt teisi väetisi. Nitrofoskat ja lupja võib osalt asendada sügisel antava puutuha ja kevadel kastmiseks tarvitatava virtsa näol. Väetada võib ka niisuguse lahjendatud väljakäigu koha saadusega, millele pääle raputamiseks tarvitatakse turba puru. Juure lisada 1,5 kuni 2 kg supervosvaati ja 2 kuni 3 kg kaali-soola aari kohta.

Kastmine lahjendatud virtsaveega või ka hariliku veega kuni juuli keskeni, eriti aga õitsemise järel, on väga kasulik. Kastmisest võib oleneda sageli viljapuu saagikandmine.

Väetamisel ja mullakohendamisel peetagu silmas, et puujuured ulatavad harilikult võraokstest kaugemale ja et vanal puul tüve lähedased jämedad juured toitu vastu ei võta. Iseenesest mõista, ka kirsi- ja ploompuid tuleb eespool tähendatud viisil väetada. Noorte viljapuude puhul puude vahel vahekultuure kasvatades, võib väetised laotada kogu aiale.

Viljapuude vahel võib kasvatada juurvilja ja kartuleid. Ühel aastal näit. kasvatada ühel aia osal kartuleid või söödapeete ja teisel aastal söödaporgandeid, söödakaalikaid või muud, pidades niimoodi külvikorda. Viljapuude vahe-
maad võib kasutada ka järgmiselt: pääle sõnnikuandmist küllida vikikaer, mis varakult niita, teisel aastal teha juur-
vili või kartul ja kolmandal aastal põlduba, hernes, nisu või odër. Viimased kaks vahekultuuri on halvemad, sest
tarvitavad rohkem niiskust. Sugugi ei või viljapuude vahe-
del ristikkeina ega ühtki teist heinaliiki kasvatada, mis mood-
ustades söödikamara, takistavad puujuurtel õhu saamist ja
võtavad neilt niiskuse.

Pääle eespooltähendatud tööde tuleb teostada viljapuu-
aias taimekaitset, oksade tugistamist, kevadist öökülma ära-
hoidu, saagi normeerimist (muist õisi nopitakse ära) ja teisi
tarvilikke töid, et viljapuud võiksid anda igal aastal ühtla-
selt korralikku vilja.

Et öökülmad kevadel viljapuude õitsemise ajal ei külasta
ainult ühte talu, vaid ka naabreid, siis öökülm ongi enamasti
põhjuseks, miks meil halvasti väetatud ja haritud vilja-
puuaiad mõnel aastal ei kannu, näiteks, kogu Lõuna-Eesti
aedades.

Öökülmi hoitakse ära suitsutekitamisega. Selleks vee-
takse aeda viljapuude alla prahihunnikud või muud suitsu-
tekitavat ainet, mis arvatava öökülma puhul põlema süü-
datakse. Öökülm võib kesta väga lühikest aega, kuid sellest
on küllalt, et õite õrnemaid osi hävitada.

Täielikumad teosed, kust lugejad võivad saada ülevaate
kõigist aia hooldamise tööddest, on „Põllumehe käsiraamat“
III osa, R. Klesment'i „Aiatööõpetus“ ja koguteos „Tegelik
aianduse ja mesinduse käsiraamat“.

Tähtsamaid taimekaitsetöid viljapuuaias.

Noorte viljapuude kahjustajaina esinevad tihti esimeste
vaenlastena lehetäid. Lehetäide tõrjeks tuleb viljapuid prit-
sida kvassia- või tubaka-imagaga.

Kvassia-ima.

Kvassia-puru müüakse meil apteekides ja rohukauplustes.
10 l kvassia-ima valmistamiseks võetakse 150 kuni 200 g kvassia-
puru, 50 g rohelist seepi ja 10 l vett.

Ima valmistamisel leotatakse kvassia-puru vees 24 tundi, mille
järgi aetakse leotis kuumaks ja kurnatakse vedelik, millele lisa-
takse kuumas vees lahustatud roheline seep ja täiendatakse puu-
duva osa veega.

T u b a k a - i m a .

Tubaka-ima valmistamiseks võetakse omakasvatatud tubakalehti või varsi ja leotatakse vees 24 tundi, vahetevahel segades. Selle järgi kurnatakse vedelik, lisatakse tarviduse järgi vett ja ima on pritsimiseks valmis.

Ima tuleb tarvitada pritsimiseks otsekohe pääle valmistamist. Kauasel seismisel hakkab ima käärima, mille läbi väheneb mürgine mõju.

1 kg tubaka vartest saab valmistada 8 l lahu.

1 kg tubaka lehtedest saab valmistada 18 l lahu.

Mõni tubakasort on väiksema nikotiini-sisaldusega. Sel juhul tuleb lahu tappetoimet proovida. Ei tapa lahu lehtäisid, tuleb seda kangemaks teha.

Sügisel septembri lõpupäevil asetatakse viljapuu tüvedele liimivööd külmaliblika vastu. Talveks jäneste ja hiirte tõrjeks pannakse noored puud kuuse või kadaka okstega kinni.

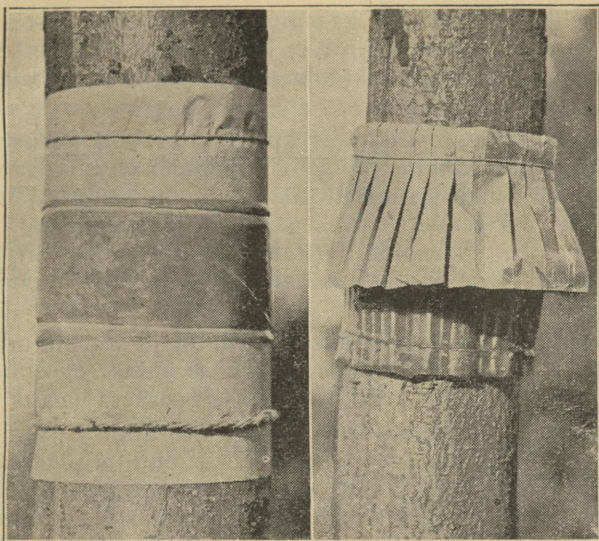
Liimivöö panemiseks võetakse 14 sm laiune pergament pabeririba ja nii pikk, et ulatab vabalt ümber puutüve, millele liimivöö on määratud. Sellele paberile tõmmatakse laual 2 mm paksune ja 8—10 sm laiune röövikuliimi kord. Sellisel ettevalmistatud liimivöö asetatakse puutüve ümber 1 m kõrgusele maapinnast nii, et liimipoolne külg paberil väljapoole jääb ja seotakse alt ning päält nõoriga kõvasti kinni.

Üldine viljapuude pritsimise järjekord ja pritsimise ained.

Kevadel pritsitakse õuna- ja pirnipuid viljapuu-karbolineumiga. Viljapuu-karbolineum hävitab puukoorel talvitunud kahjurid, nende munad, haiguse-eosed ja samblikud. Viljapuu-karbolineumiga tuleb pritsida enne pungade puhkemist. Keskmise suurusega puu kohta arvestatakse umbes 6 l pritsimise vedelikku, mis tuleb maksma 20 senti. Viljapuu-karbolineum tuleb enne pritsimist lahjendada. Ühe osa karbolineumi kohta võetakse 9 osa vett.

Teine pritsimine tehakse siis, kui lehtede vahelt ilmuvad nähtavale õiepungad, enne õiepungade lahtiminekut. Selleks pritsimiseks tarvitatakse 1% bordoo-kaltsiumarsenaadi lahu või väävelubja lahu. Viimase lahu valmistamiseks võetakse üks osa müügil olevat väävellubja lahu ja 40 osa vett. Iga 100 l lahjendatud lahu kohta lisatakse 1 kg kustutamata lupja ja selle järgi 300 g hapuinaarsenaati.

Bordoo-kaltsiumarsenaadi lahu valmistatakse vasevitriolist, lubjast ja kaltsiumarsenaadist. 100 l 1% bordoo-kaltsiumarsenaadi lahu valmistamiseks tarvimevate ainete hind on umbes 140 senti. Pritsimise vedelikku kulub keskmise vanadusega puu kohta 6—8 l.



a)

b)

Joonis 7. a) liimivöö kinnitatud õunapuu tüvele; b) püünis-kaitsevöö „Kaabu” kinnitatult. Foto: K. Zolk.

Kolmas kord pritsitakse õuna- ja pirnipuid pärast õitsemist, kui õielehed varisenud, sama lahuga, millega teine pritsimine tehti. Neljas kord pritsitakse 8—10 päeva hiljem kolmandast pritsimisest püreetri lahuga, mille valmistamiseks võetakse 1 osa „Chrysantool'i“ ja 200 osa vett.

Viies pritsimine tehakse, kui õunad on tuimuna suurused samade vedelikkudega, milliseid kolmandal pritsimisel tarvitati.

Bordoo ja väevellubja lahu valmistamise kirjelduse kohta ja üldse taimekaitse tööde kohta leidub täpsemalt: E. Lepik, K. Zolk „Taimekaitse vahendid ja nende tarvitamine“ 1934. a. Keskmiselt läheb ühe õunapuu pritsimine maksma 1 kr.

Vanema viljapuuaija kordaseadmine.

Vanema viljapuuaija kordaseadmisel tulevad esiteks viljapuude all kasvavad taimed, nagu vanad marjapõõsad, ilupõõsad, kirsi- ja ploomivõsud selleks kõrvaldada, et viljapuude alust maapinda hobuse jõul hõlpsasti harida saaks.

Harilikult kasvavad vanad viljapuud söödis maal. Sel korral on peamiseks tööks viljapuude aluse söödi hävitamine.

Aastate jooksul söödis kasvanud viljapuude juurestik on väga pinnale kasvanud, nii et kündmisega peab ettevaatlik olema, et mitte palju rikkuda puu juuri, mis võib kahjulikuks saada.

Sügisel tuleb söödikamar kultivaatori abil purustada ja selle järgi üles künda. Julgem ja kergem on kündi teostada kevadel, mil maa on ainult päält kuni puujuurteni sulanud ja all on veel jääkelts. Kui maa kevadel tahenenud, külvatakse segatis. Edaspidi haritakse ja väetatakse viljapuude alust maad järjekindlalt ja hoitakse maa kogu suve musta kesana.

Viljapuudelt kõrvaldatakse kuivanud ja vigastatud oksad ja kui puul tihe võra, harvendatakse muist okse aegsasti nii, et järeljäänud oksastik küllaldaselt päikese valgust saaks.

Tüvelt ja jämedamatelt okstelt hõõrutakse sammal ja kobras maha. Seda on teha parem, kui puu on pikemas viimasajus ligunenud. Võraokstastikult hävitatakse sammal ja haiguse eosed, milleks pritsitakse viljapuud karbolineumiga, võttes viimast 1 osa 9 osa vee kohta, või 5%-lise rauavitrioli lahuga. Pritsida tuleb kevadel enne pungade puhkemist. Edaspidi teostatakse korralikult tarvisminevaid taimekaitse- ja taimehooletoide.

Mõnes aias on külmavõetud ploomi- ja kirsipuude lähikonnas väljaajanud samade puude võsastik, mis on harvendatud nii, et mõned üksikud neist on jäetud samale kohale kasvama, kuid kurdetakse, et need ei kannu vilja. Neid sääli kasvatada ei maksa. Kui tahetakse neist tulu, siis tulevad nad vääristada ja istutada kohale, kus ennem samaliigi puud kasvanud ei ole, selleks ennem maad vastavalt harides ja väetades. Lubja- ja vosvoriväetisel on eriti suur tähtsus.

Ka kasvuajal antakse kirsi- ja ploomipuudele enam lupja kui teisele viljapuudele ja nimelt 40 kg kustutamata lupja aari kohta 4—5 a. tagant. Viljapuude väetusnormid on toodud eespool.

Marjapõõsaste aeda paigutamine.

Halb on aed, kus marjapõõsad on istutatud pika reana viljapuuai äärde. Seal ei saa neid algusest peale hobusega harida ega suuda nad ise oma krooniokstega maad varjata ja umbrohtu lämmatada. Samuti on halb, kui marjapõõsad on istutatud ühte ritta viljapuude alla. Siin väsitä-

vad nad viljapuudele määratud maa, raskendavad viljapuude aluse harimist hobusega ja neid on ka endid halb harida. Enamikus vastasutatud aedades on marjapõõsad viljapuude vahel ja et maaharimine sünnib ainult ühtepidi, siis on noored viljapuud ja marjapõõsad söödis peenardel. On aga teada, et marjapõõsad ja viljapuud söödis maal kiratsevad. Söödismaal tungivad viljapuude juured maapinnale ja nii ei saagi enam edaspidi nende all olevat maad sügavalt kohendada. Kultuuriaias aga söödipeenraid ei hoita.

Otstarbekohane on teha marjapõõsaste istandus köögiviljajaaiga ühte, sest neil on enam-vähem ühesugused nõuded mullalt. Hää on siis ka külvikorda pidada. Nii, näiteks, kasvavad maasikad ühel kohal kolm kuni neli aastat. On nende istandus vananenud, võib neid asendada köögiviljaga.

Samuti vabarnate (kasvavad kohal 8—10 aastat) ja teiste marjapõõsaste istanduse maad, kui istandus vananenud, on hää vahetada köögivilja maaga. Niisugust külvikorda pidades, ei ole tarvidust edaspidi marjapõõsastele uut aeda rajada.

Marjapõõsaste vahekaugused.

Üldiselt soovitatakse järgmisi vahekaugusi: punase-, musta- ja valgesõstra põõsastele 2 kuni 3 m rida reast ja 1,5 kuni 2 m põõsas põõsast. Karusmarjapõõsastele vastavad kaugused on: 2 m \times 1 kuni 1,5; vabarnatele 0,5 \times 2 m ja maasikatele 30—50 sm taim taimest ja rida reast 50—60 sm.

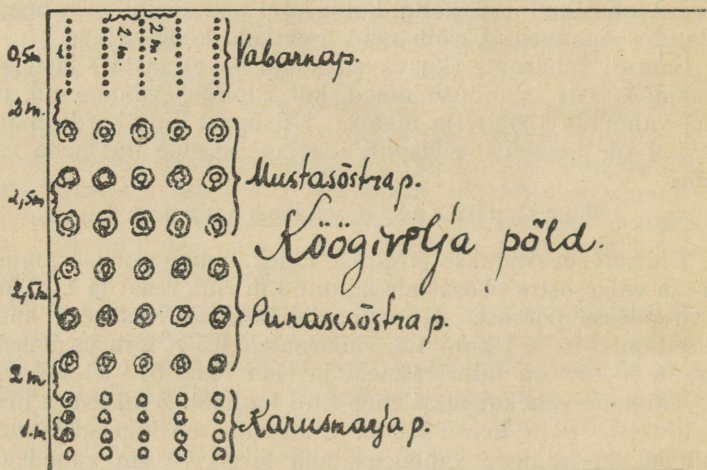
Taimede vahekaugus oleneb tihti ka hoolitsemisest ja maa hädusest. Selle kohta näide: ühes talus on kapsad istutatud 30 sm taimede vahedega, aga teises 70 sm vahedega. Sügisel on olnud aga talus, kus taimed koomal, kapsad väiksed, ja paistab, et vahemaa on olnud veelgi suur, kuna teises talus, kus vahemaa oli 70 sm, ei olnud võimalik kapsapõllul liikuda, sest polnud jalale asetamiseks kohta. See vahe oleneb muidugi väetamisest ja hoolest. Niisuguseid näiteid on võimalik tuua ka marjapõõsaste kasvatuses.

Marjapõõsaste istanduste rajamine.

Marjapõõsaid võib istutada istanduseks, kus põõsas põõsast asetatakse niikaugele, et põõsad suureks kasvades võtaks kõik neile antud maa oma alla ja varjaks okstega maapinda nõnda, et seal umbrohtu ei kasvaks. Umbrohtu varjavad väga hästi punasesõstra põõsad, mustasõstrapõõsad varja-

vad vähem, kuna karusmarjapõõsad peaaegu sugugi seda ülesannet ei täida.

Et kodu- ehk taluaedades marjapõõsaid kuigi suurel hulgal ei kasvatata, siis ei saa igale põõsaliigile isesuguseid vahekaugusi anda, mis hobusega maaharimise väga tülikaks teeks, vaid istanduse rajamisel katsutakse kättesaada rohkem sirgeid ridu. Kuid selle juures ei tohi põõsad tiheda asetuse all kannatada. Nii võiks, näiteks, ühtepidi kõigile põõsaliikidele (väljaarvatud maasikad) anda 2 m suurune vahemaa, kuna teisiti antava vahemaa juures tuleb arvestada üksikute liikide kasvunõudeid. (Vaata joonis nr. 8).

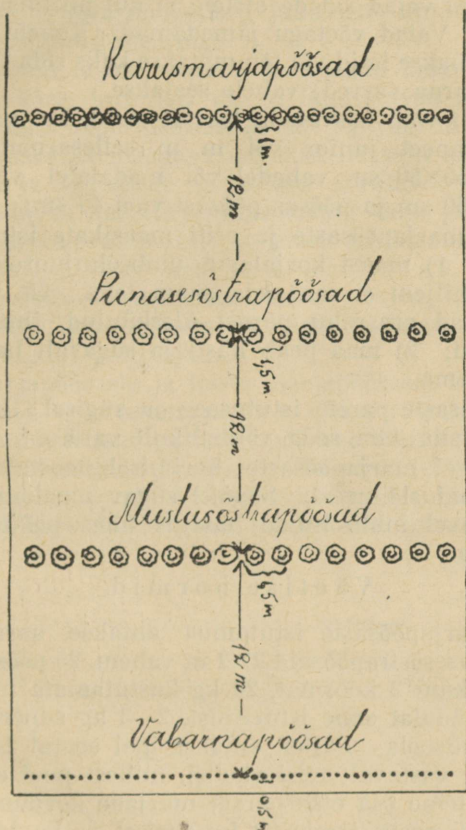


Joonis 8. Marjapõõsaste istandus kõogivilja põllul.

Nii oleme saavutanud ühelaiused reavahed, milliseid saab hobusega harida ja kus on võimalik kõogi- ehk juurvilja kasvatada. Kitsaste vahede harimisel aias on soovitatav rakendada kahehobuse riistale, kui majapidamises need tarvilusel, üks hobune ja harimisriista vedamiseks tarvitada pool lühemat kolki kui põllul.

Teine marjapõõsaste asetustusviis on järgmine. Marjapõõsad istutatakse üksikridadena kõogivilja põllule, sealjuures rida reast 5 kuni 15 m kaugusele, kuna põõsastele ridades antakse väiksemad vahekaugused: sõstrapõõsastele 1,5—2 m ja karusmarjapõõsastele 1 m. (Vaata joonis nr. 9).

Marjapõõsaste asetusel köögiviljaaeda jäägu alati nõudeks, et marjapõõsad saaks korralikult kasvada ja et väiksemate takistustega saaks enam hobusejõul maaharimist teostada.



Joonis 9. Marjapõõsaste üksikread köögivilja põllul.

Marjapõõsaste istutamine.

Marjapõõsaste istutamiseks ei tehta erilisi istutusauke nagu viljapuudele tehti, vaid maa haritakse üldiselt sügavalt kohedaks. Ka ei tule teha kõrgeid istutuspeenraid nagu mõnel pool veel tehakse. Marjapõõsad istutatagu tasasele maale.

Vabarna põõsastel lõigatakse istutamise ajal varred 20—25 sm kõrguselt maha. Siis annavad nad esimesel aastal tugevad võrsed, millised järgmisel aastal võivad korralikku vilja anda. Ei ole soovitav panna igale vabarnapõõsale vaia, vaid pandagu vaiad ridade otstele ja kui pikemad read, siis ka keskele. Vaiad võetagu jämedamad. Kahele poole vaia külgedele lüüakse latid või tõmmatakse kaks rida traati, kuhu võrsed (vabarna varred) vahele seatakse.

Maasikaid võib kasvatada tasasel maal, kui vastav hari-misriist (planeet junior või m. m. sellesarnane) olemas. Kasvatada 50×50 sm vahedel või madalatel vagudel, kus vagu vaost 60 sm ja põõsas põõsast vaol 40 sm.

Kõikide marjapõõsaste ja eriti maasikate istutamise eel on 2 nõuet: 1) maast korjatagu umbrohujuured viimseni välja, sest hiljem ei saa seda enam teha. On juhtumeid, kus maasikad orasrohu pärast ülesküntud, ilma et saaki oleks saadud; 2) maa peab hästi ja sügavalt haritud ning väetatud olema.

Marjapõõsaste parem istutusaeg on sügisel. Kui kevadel istutatakse, siis teha seda võimalikult vara.

Edaspidisel marjapõõsaste harimisel teostatakse võra-okste harvenduslõikused. Sügisel sügav maakohendus, kevadel ja suvel umbrohtude hävitus ühes päälmise mulla kohendusega.

Väetise normid.

Enne marjapõõsaste istutamist antakse aarile, millele mahub punasesõstrapõõsaid 2×2 m vahem. 25 põõsast, laudasõnnikut 1 kuni 2 koormat, 20 kg kustutamata lupja eelviljale või 2 nädalat enne istutamist, 2—3 kg supervosvaati ja 2—3 kg kaalisoola. Pärast antakse igal aastal 2—4 kg nitrofoskat või vastavalt teisi väetisi, millest pool osa antakse kevadel ja teine osa otse pärast marjade korjamist. Lupja antakse 5—6 aasta järele 20 kg sügisel ja laudasõnnikut 3 aasta tagant üks koorem. Valamine ehk kastmine on väga soovitav.

Mõned paremad sordid.

Maasikatel: Saksa Evern, Hansa ja Ernst Preus. Vabarnatel: Preussen ja Lloyd-George. Punastel sõstradel: Hollandi punane, Faysi viljarikas ja Heros. Mustadel sõstradel: Koljat, Boskoopi hiiglane. Valgetel sõstradel: Hollandi valge ja Versailles'i valge.

Karusmarjapõõsastel: punasemarjalised — Whin-hams Industry (Rote Triumphbeere); kollased — Triumphant (Gelbe Triumphbeere); rohelised — Green Willow (Grüne Flaschenbeere); valged — Whitesmith (Weisse Triumphbeere); väikemarjalised jahukaste kindlad — Pakkalen ja Houghtons Seedling.

Marjapõõsaid ei ole soovitatav kasvatada kuival maal ega tõmbetuulte käes, kus nad varem haigestuvad kui tuultest varjatud kohal. Mustasõstrapõõsad lepivad marjapõõsastest kõige niiskema maaga, kuid siiski ei salli märga maad.

Karusmarja jahukaste on täiesti arstitav. Sellepärast võib tarvitada ka haigeid olemasolevaid vanu põõsaid, neid osadesse jagades, vanu oksid ja juuri äralõigates ja uuele kohale istutades, kus neid kasoraaniga arstitakse. Teiste marjapõõsaste paljundamisel ei tarvitse vanu põõsaid ümber istutada, vaid muretseda noored põõsad. Neid saab ise kodus kergesti paljundada.

Karusmarjapõõsaste ja teiste marjapõõsaste lehti hävitavad röövikuid — karusmarjalehevaablase röövikuid hävitatakse kaltsiumarsenaadiga marjapõõsaid tolmutades. Kasoraani, s. t. karusmarja jahukaste arstimise rohtu saab osta ühiskauplustest ehk rohukauplustest, kus see müügil pudelites või plekknõudes, millistel tarvitamise õpetus juures.



Köögiljaaia rajamine.

Nagu eespool mainitud, armastavad köögiviljataimed niiskemat maad kui viljapuud, sellepärast tuleb püüda ka neile vastav kasvukoht aias anda. Meil taludes puudub tihti kindel köögivilja kasvatamise koht, vaid seda kasvatatakse ühel aastal ühes (aida taga), teisel aastal teises kohas (lauda taga). See viis pole häa. Kõik köögiviljataimed nõuavad hariliku põllumaaga võrreldes palju paremat maad ja paljud liigid eriti veel vanas jõus olevat maad. Põllul, kus teravili kasvab rahuldavalt, ei ole, näiteks, kurgi, tomati, sibula ja selleri kasvatamine mõeldav. Selleks, et lahjal maal köögiviljast tarvilikku saaki saada, peaks seda palju ja suurele maa-alale tegema, mis aga nõuab rohkesti seemet, taimekaitse- ja muid harimisetöid, ning teeb saagi kalliks.

Et suurt maa-ala pole võimalik talus korralikult väetada, on soovitatav võtta väiksem pindala ja sellel alaliselt köögivilja kasvatada. Sarnasel korral peab aga külvikorda pidama. Siin võtku perenaised eeskuju peremeestelt, kes põllumaa on jaganud väljadeks ja ei kasvata kunagi nisu teisel aastal sääl, kus eelmisel aastal juba nisu oli. Nii siis, on soovitatav aiarajamisel köögiviljale teatav koht aias ette näha.

Köögilja võib kasvatada ka viljapuude all, kuid sääl on harimine raskendatud ja kui viljapuud vanemaks saavad ning võraokstega maad varjavad, peab köögiviljale ikkagi teise koha valima. Maa leidmine on siis juba palju tülikam, kui aiarajamisel. Köögiviljadest võib kapsaid ja kaalikaid väljaspool köögiviljaaeda kasvatada, kui karta on, et maa väsinud või haiguseidudega täidetud on.

Kas köögivilja kasvatada tasasel maal,
vagu del või peenardel?

Paraja niiskusega või kuiva, sügava ja sooja põhjaga maal tuleb köögivilja kasvatada tasasel maal, kui on olemas vastavad harimiseriistad. Puuduvad need tingimused,

tuleb kasvatada peenardel või vagudel. Vagudel kasvatades saab harimisel hobust kasutada, kuna peenarde juures seda võimalust kuigi palju ei ole.

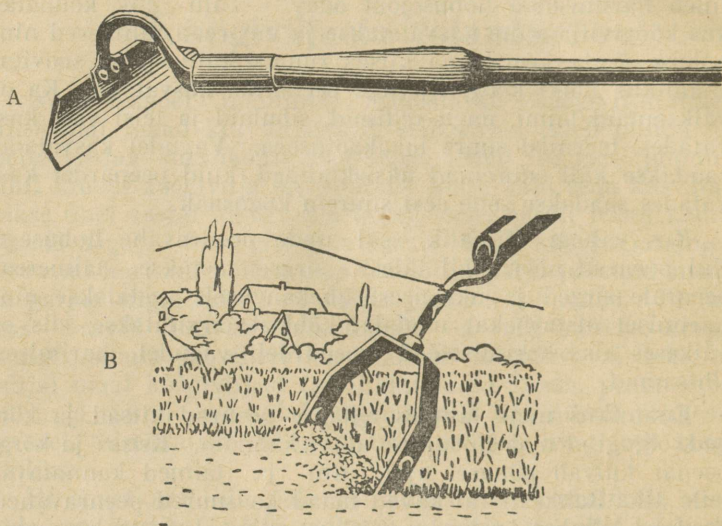
Suuremal põllul ekstensiivselt köögivilja kasvatades, tuleb harimisetöö hobusejõul odav. Talu- ehk koduaias, kus köögivilja vähe kasvatatakse ja kus read lühikesed ning hobuse ümberkeeramine kitsas ruumis tülikas, on soovitav enamikus kõiki köögiviljaliike peenardel kasvatada. Ka on väiksemaid taimi, nagu rediseid, sibulaid ja teisi vaol kasvatades, tegemist suure maakaotusega. Vagudel kasvatades saadakse küll suuremad üksisktaimed, kuid peenardel kasvatades saadakse selle eest suurem kogusaak.

Kus vähegi võimalik, seal ajada peenravahe hobusega. Kui peenrad nõõri abil täiesti sirged aetakse, taimeread peenrale sirged ja üksteisest ühekaugusele asetatakse ning harimisel otstarbekat madalat kõblast tarvitatakse, siis on väikeses aias harimisetööd peenardel vagudel harimisest lihtsamad.

Enamikus meie taludes tehakse peenrad kitsad ja kõrged, olgugi et maa niisukuse all ei kannata. Kitsas ja kõrge peenar kuivab põuasel ajal ruttu ja taimed kannatavad selle all. Rohkesti raiskavad maad ka suured peenravahed. Peenrad tehakse keskmise niiskusega maal mitte kõrgemad kui 10—15 sm. Erandi moodustavad kurgipeenrad, mis tehakse kõrgemad, sest kurk nõuab eriliselt sooja kasvu kohta ja kõrge peenar soojeneb päikese käes enam. Peenrad tulevad teha 1 kuni 1,20 m laiad. Peenra vahede märkimiseks tarvitatakse keppi, mille pikkus (peenra laius 1,20 sm, peenra vahe 30 sm =) 1,5 m. Peenra tegemiseks tõmmatakse nõõr üle mulla ja ise nõõri peal tallates tõmmatakse kõblasega märk mullale. Harkadruga või muu künniriistaga aetakse märki mööda vagu sisse. Sel teel peenra äärtele küntud muld tõmmatakse raudreha abil peenrale, rehitsetakse mullapangad mullas sügavalt katki või tõmmatakse vagude vahele. Nüüd tasandatakse peenar lõplikult ja märgitakse nõõri abil ühelaiused külvi- ehk istutusvahed peenrale ning tehakse külv ehk isutus.

Raudreha ning kõblas peaks igas talus olema. Kõblas peab olema madal, nii et temast ridade vahel vedades muld üle jookseb. Pikkus võib olla 4—5 sm lühem ridade vahelaiusest peenral. Vahede harimiseks on parem isetehtud kõblas, mille tera kõrgus 2—2,5 sm, või ostetud „välkkõblas“.

Köögivilja harimisel tuleb kõblast võimalikult varakult tarvitada, et umbrohi ei saaks taimi lämmatada. Kõblast ei tarvitata mitte üksnes umbrohu hävitamiseks, vaid ka mulla kohendamiseks, millel mulla niiskuse säilitamiseks



Joonis 10. Kõplad. A — Zeicha-kõblas, B — väkkõblas.
(Põllum. ksrmt. III.)

ja bakteriaalse tegevuse elustamiseks suur tähtsus. Ainult käsitsi kitkudes ei saa rahuldavalt köögivilja kasvatada. Et kitkumisel võrrast tööjõudu alati ei saa kontrollida, siis kujunevad peenravahed tihti palgalise tööjõu päikesevannivõtmise kohaks.

Kõblasega harimisel hoitakse tööjõudu kokku, peenravahel ei ole niipalju põlvitamist, mis ebameeldiv, umbrohujuured lõigatakse alt katki ja hävitatakse täielikumalt. Kõblasega saab ka muld kohendatud ja käsitsi harimiseks jäävad ainult kitsad taimerea lähedused kohad.

Selleks, et kõblasega harida, tulevad peenrad sirged teha ja taimeread asetada sirgelt ning ühelaiuste reavahedega. Sirgete peenardega köögiviljaaed on korralik ja näeb ilus välja.

Meie seemnevilja äride hinnakirjades pildistatud kõplad on enamikus kõlbmatud.

Külvikord ja väetus.

Kui maa, kus köögivilja hakatakse kasvatama, on põllu-
maa ja väetamata ning väetist läbilaskev liivane, siis antakse
niisugusele maale igal sügisel sõnnikut seni, kuni maa
paremaks muutub. Kui maa on rohkem väetatud, siis jagatakse
see pooleks ja antakse sõnnik ainult ühele osale. On
maa harimise ja väetamise teel juba päris hääks aiamaaks
muudetud, jagatakse see kolmeks osaks ja antakse sõnnik
kordamööda ainult ühele osale. See osa, millele sõnnik antakse,
nimetatakse I väljaks, teine osa, mis sai sõnniku eelmisel
aastal, nimetatakse II väljaks ja osa, mis kõige varem
sõnniku sai, nimetatakse III väljaks. Nii saab sõnnikut iga
osa kolme aasta tagant.

Hiljem sõnnikut saanud osal, s. t. I väljal kasvatatakse
niisuguseid köögiviljaliike, mis kõige paremini värske sõnnikuga
lepidavad, kuna II ja III väljal kasvatatakse niisuguseid
liike, mis värske sõnnikuga vähem lepidavad.

Väetiste normid.

Väetistest antakse sõnnik ja lubi sügisel, kuna teised meil
tarvitatavamd, mineraalväetised antakse kevadel. Sõnnikut
ja lupja korraga ei anta, s. t. neid ei tohi üksteisega segada.

Esimesele väljale antakse aari kohta 1—2 koormat laud-
sõnnikut. Mineraalväetist antakse kõikidele väljadele.
Selleks võetakse aari kohta 2—4,5 kg nitrofoskat või 3—4 kg
kaalisoola, 3—4 kg supervosvaati ja 2,5 kg väävelhapuam-
moniaaki. Mineraalväetised antakse kevadel lühikest aega
enne külimist. Kustutamata lupja antakse 20 kg aari kohta
nelja kuni viie aasta tagant.

Mineraalväetist tarvitatakse meil köögiviljaaias kah-
juks vähe, olgugi et nende mõju köögiviljale on väga häa.

Ostu-mineraalväetist saab osalt asendada puutuhaga ja
virtsaga. Puutuhk antakse hiljemalt 2—3 nädalat enne
istutamist, kuna virtsaga kastetakse taimi kasvuajal pääle
vihma, või ka siis, kui taimed enne veega kastetud. Pääle
virtsaveega kastmist tuleb mullakoорuke hävitada. Kasvu-
ajal võib kasta ka nitrofoskalahuga. Nitrofoskat võetakse
kaks grammi liitri ehk supilusikatäis pange vee kohta.
Kastmised (valamised) tehakse kevadel hommikupoolel,
suvel õhtu eel. Kasta võib harvem, kuid kastmisel tehtagu
maa alati põhjalikult märjaks. Päliskaudne kastmine on
tihtipääle kahjulik. Kastmisevesi ei tohi külm olla.

Kõiki neid köögiviljataimi, mida lavades või toas külvikastides kasvatatakse, tuleb enne väljaistutamist välisõhuga tingimata harjutada.

Koduaia suuruse väljaarvestus ja seemnete ning taimede arv.

	Saagid puult, põõsalt või m ²	Üks inimene tarvitab toiduks aastas	Taimi või maad ühe inimese kohta	Taimi või seemneid 5—7 inimese kohta	Seemneid ühes g	Maad 5—7 inimese kohta
	kg	kg	m ²	g / tk.	tk.	m ²
Pääkapsaid	4	30	8	8—10 g	250	60
Oiskapsaid	2	4	2	3	275	17
Salatit	2	4	1—2	3—5	1000	7
Pinatit	1,5	1	0,7	40	haril. 100 U.M.s 14	5
Rabarberit	3	1,6	0,5	3 tk	—	4
Sellerit. peterselli, Puru	3	3,5	1,2	sel. 20—40 pet. 4 g	sel. 2800 pet. 750 pur. 350	8,5
Kõrvitsaid	6	15	2,5	3—4 tk.	2	17,5
Kaalikaid	3,5	18	5,14	8—10 g	325	36
Naereid	2	1,5	0,75	5	380	5,5
Rediseid	76 tk.	157 tk.	2	20	110	14
Mädarõigast	4	0,5	0,25	16 tk.	—	3,5
Porgandeid	2	30	7,5	50 g	870	52,5
Mustjuurt	1,3	2	1,5	20	78	10,5
Sigureid	2	2	1,5	10	700	10
Peete	3	25	8,3	75	55	58
Kurke	16 tk.	102 tk.	6,4	20	40	45
Tomateid	4	4	1	12—14 tk.	340	7
Sibulaid	2	4,3	2,15	5—10 g 2,4 kg tips.	270	15
Herneid	1	3	3	250 g	4—5	21
Ube	1,5	4	2,7	250	1—5	19
Lehtpeete	2	2	1	5	65	7
Pastinaake	3	0,8	0,27	1—1,5	245	2
Teisi taimi						10
		182	60	—	—	435
	l.	l.	põõsaid	põõsaid	ist. kaug.	m ²
Punaseid sõstraid	6—8	12	1,5—2	11—14	2 m	44—56
Musti sõstraid	3—4	4,8	1,2—1,6	8—11	2,22	46,5—55,7
Karusmarju	4—5	10	2—2,5	14—17	1,50	31,5—39,4
		26,8		33—42		115—151

	Saagid puult, põõsalt või m ²	Üks inimene tarvitab toiduks aastas	Taimi või maad ühe inimese kohta	Taimi või seemneid 5—7 inimese kohta	Seemneid ühes g	Maad 5—7 inimese kohta
	kg	kg	m ²	g/tk.	tk.	m ²
Vabarnaid	1	5	5	35	2×0,5	35
Maasikaid	1	15	15	—	5×0,5	100
	—	20 l	—	—	—	140
	kg	kg	puid	puid		aari
Õunu	40	100	2,5	17—18	10	17—18
Pirne	30	16	0,53	4	10	4
Ploome	10	8	0,8	5—6	5,5—6	1,5—2
Kirsse	10	8	0,8	5—6	5,5—7	1,5—2,5
		132		31—34		24—26,5

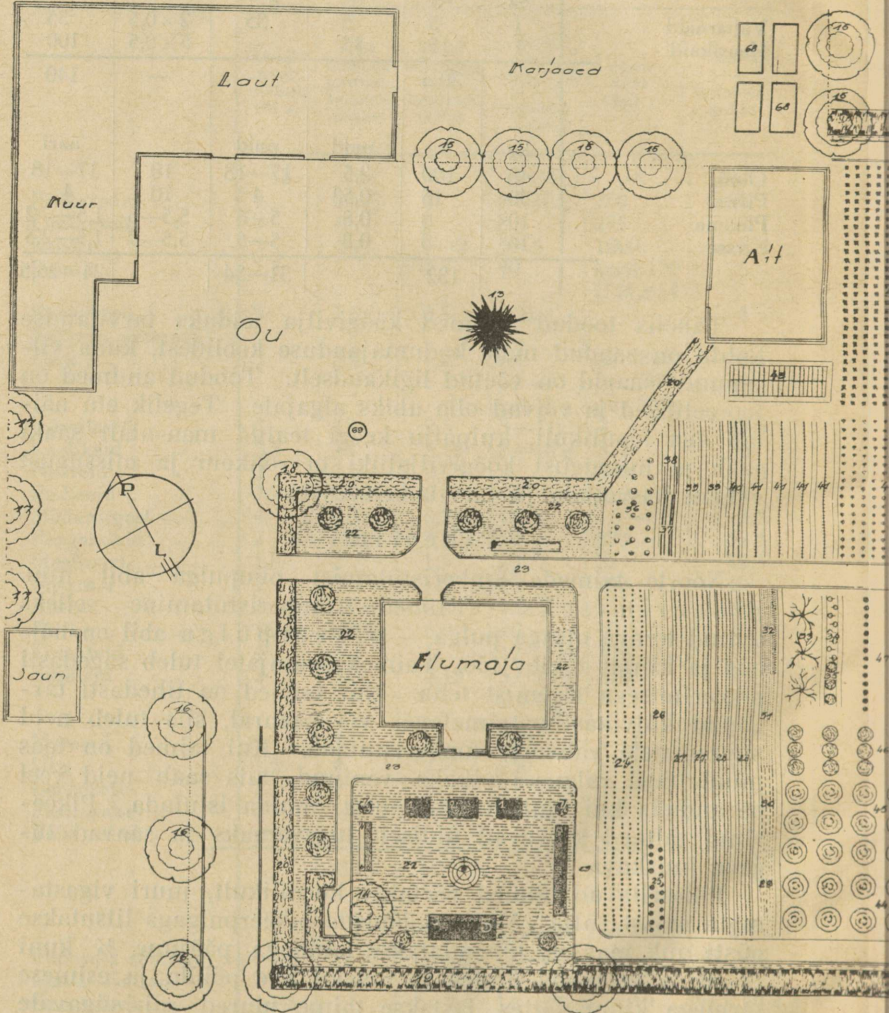
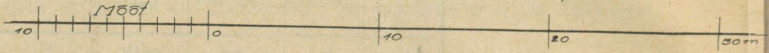
Tabelis toodud andmed köögivilja toiduks tarvitamise kohta on saadud meie kodumajanduse koolidest, kuna viljapuude saagid on võetud ligikaudselt. Toodud andmed on teoreetilised ja võivad olla abiks algajale. Tegelik elu näitab aga lõpulikult, kuipalju keegi teatud maa-alalt saaki saab ja missugust köögiviljaliiki ta rohkem ja missugust vähem kasvatada ja tarvitada soovib.

Pikeerimine.

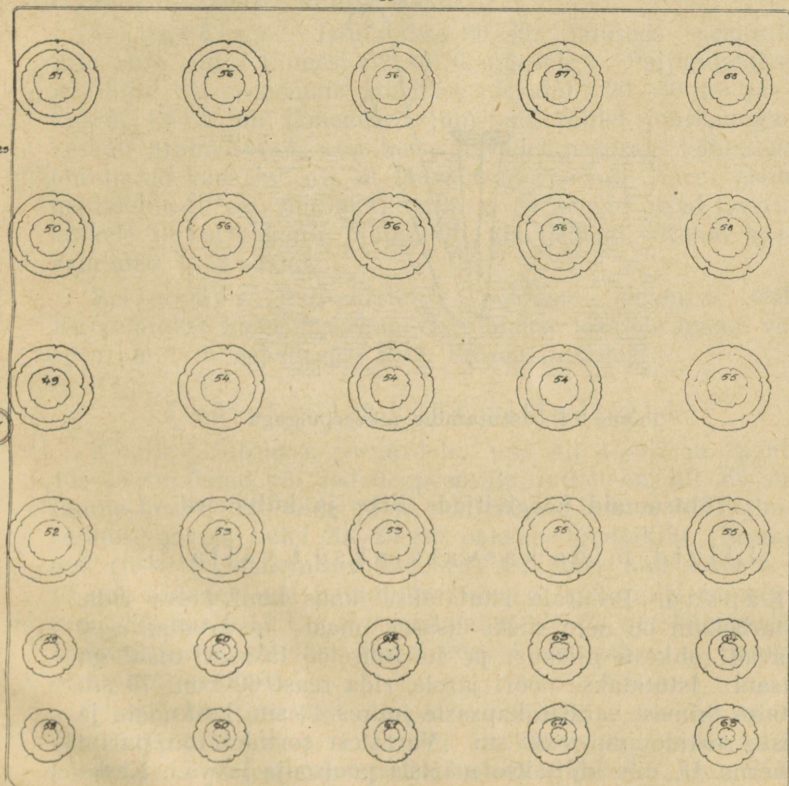
Noorte taimede ümberistutamist puupulga abil nim. pikeerimiseks. Taimede ümberistutamine selleks tehtud terava otsaga pulga — pikeerpulga abil on hõlbus ja kiirelt minev töö. Taimekasvatajatel tuleb sagedasti pikeerimisega tegemist teha. Kui taimed on tihedasti tärganud külvikastis, taimelavas või peenral, siis tuleb neid suurematele vahedele ümberistutada. Kui taimed on toas puudulikus valguses pikaks veninud, siis saab neid veel parandada kui idulehtedeni uuesti mulda istutada. Pikeeritud taimed kasvavad üldiselt tugevamaks ja saavad tuheva juurkava.

Pikeeritavad taimed võetakse korralikult, juuri vigastamata maast välja. Vastava jämeda pikeerpulgaga litsutakse püsti auk maasse, lühendatakse küünega pääjuur $\frac{1}{4}$ kuni $\frac{1}{3}$ võrra ja taime idulehest vasaku käe pöidla ja esimese sõrmega kinni võttes, lastakse taime juured nii sügavale auku, et esimese sõrme küüs litsub vastu mulda. Pikeer-

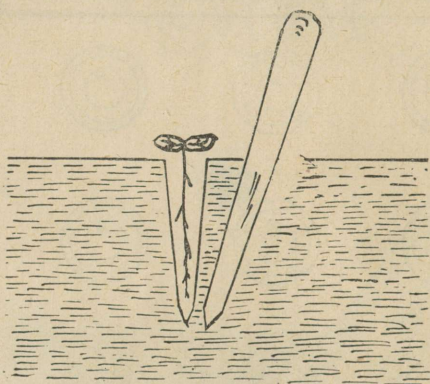
Normaaltalu aiaplaan



<i>Mörtide seletus</i>		70. Jukuuks pörmilidkujul	30. Kõrvikud	58. Linnuõõs
1. Juvool	71. Jätkuval (armu, paupel)	31. Kõrvikud	59. Kõrvikud	59. Linnuõõs
2. Juvoolid	72. Linnuõõs ehk, jalakäsi	32. Kõrvikud	60. Kõrvikud	60. Linnuõõs
3. Juvoolide ehk, linnuõõs	73. Üks ehk, paupel	33. Kõrvikud	61. Kõrvikud	61. Linnuõõs
4. Juvoolide ehk, linnuõõs	74. Põrmid	34. Kõrvikud	62. Kõrvikud	62. Linnuõõs
5. Juvoolide ehk, linnuõõs	75. Kõrvikud, valitud	35. Kõrvikud	63. Kõrvikud	63. Linnuõõs
6. Juvoolide ehk, linnuõõs	76. Kõrvikud, valitud, narm	36. Kõrvikud	64. Kõrvikud	64. Linnuõõs
7. Juvoolide ehk, linnuõõs	77. Kõrvikud, valitud, narm	37. Kõrvikud	65. Kõrvikud	65. Linnuõõs
8. Juvoolide ehk, linnuõõs	78. Kõrvikud, valitud, narm	38. Kõrvikud	66. Kõrvikud	66. Linnuõõs
9. Juvoolide ehk, linnuõõs	79. Kõrvikud, valitud, narm	39. Kõrvikud	67. Kõrvikud	67. Linnuõõs
10. Juvoolide ehk, linnuõõs	80. Kõrvikud, valitud, narm	40. Kõrvikud	68. Kõrvikud	68. Linnuõõs
11. Juvoolide ehk, linnuõõs	81. Kõrvikud, valitud, narm	41. Kõrvikud	69. Kõrvikud	69. Linnuõõs
12. Juvoolide ehk, linnuõõs	82. Kõrvikud, valitud, narm	42. Kõrvikud	70. Kõrvikud	70. Linnuõõs
13. Juvoolide ehk, linnuõõs	83. Kõrvikud, valitud, narm	43. Kõrvikud	71. Kõrvikud	71. Linnuõõs
14. Juvoolide ehk, linnuõõs	84. Kõrvikud, valitud, narm	44. Kõrvikud	72. Kõrvikud	72. Linnuõõs
15. Juvoolide ehk, linnuõõs	85. Kõrvikud, valitud, narm	45. Kõrvikud	73. Kõrvikud	73. Linnuõõs
16. Juvoolide ehk, linnuõõs	86. Kõrvikud, valitud, narm	46. Kõrvikud	74. Kõrvikud	74. Linnuõõs
17. Juvoolide ehk, linnuõõs	87. Kõrvikud, valitud, narm	47. Kõrvikud	75. Kõrvikud	75. Linnuõõs
18. Juvoolide ehk, linnuõõs	88. Kõrvikud, valitud, narm	48. Kõrvikud	76. Kõrvikud	76. Linnuõõs
19. Juvoolide ehk, linnuõõs	89. Kõrvikud, valitud, narm	49. Kõrvikud	77. Kõrvikud	77. Linnuõõs
20. Juvoolide ehk, linnuõõs	90. Kõrvikud, valitud, narm	50. Kõrvikud	78. Kõrvikud	78. Linnuõõs
21. Juvoolide ehk, linnuõõs	91. Kõrvikud, valitud, narm	51. Kõrvikud	79. Kõrvikud	79. Linnuõõs
22. Juvoolide ehk, linnuõõs	92. Kõrvikud, valitud, narm	52. Kõrvikud	80. Kõrvikud	80. Linnuõõs
23. Juvoolide ehk, linnuõõs	93. Kõrvikud, valitud, narm	53. Kõrvikud	81. Kõrvikud	81. Linnuõõs
24. Juvoolide ehk, linnuõõs	94. Kõrvikud, valitud, narm	54. Kõrvikud	82. Kõrvikud	82. Linnuõõs
25. Juvoolide ehk, linnuõõs	95. Kõrvikud, valitud, narm	55. Kõrvikud	83. Kõrvikud	83. Linnuõõs
26. Juvoolide ehk, linnuõõs	96. Kõrvikud, valitud, narm	56. Kõrvikud	84. Kõrvikud	84. Linnuõõs
27. Juvoolide ehk, linnuõõs	97. Kõrvikud, valitud, narm	57. Kõrvikud	85. Kõrvikud	85. Linnuõõs
28. Juvoolide ehk, linnuõõs	98. Kõrvikud, valitud, narm	58. Kõrvikud	86. Kõrvikud	86. Linnuõõs
29. Juvoolide ehk, linnuõõs	99. Kõrvikud, valitud, narm	59. Kõrvikud	87. Kõrvikud	87. Linnuõõs
30. Juvoolide ehk, linnuõõs	100. Kõrvikud, valitud, narm	60. Kõrvikud	88. Kõrvikud	88. Linnuõõs



pulk, mis on teises käes, litsutakse eelmise augu kõrvalt poolpõigiti mullasse, kuid natuke sügavamale kui esimese augu tegemisel. Nüüd vajutatakse pulga päalmist otsa taime suunas, millega litsutakse eelmine istutusauk kinni. Kui pikeerpulk mullast välja tõmmatakse, vajutakse ka järele jäänud auk kinni. Mullasse litsutud auk peab nii sügav ja lai olema, et taime juured vabalt sisse langeksid. Muld peab vastu juuri nii kõvasti litsutama, et taime idulehest kinni võttes välja tõmmata ei saa. Pääle pikeerimist tuleb pikeeritud taimi sagedamini kasta ja tugevate päikesekiirte eest varjutada.



Joonis 11. Istutamine pikeerpulgaga.

Tähtsamaid köögiviljade liike ja külvikord.

Liigid, mida kasvatatakse I väljal.*)

Kapsad. Peenrale istutatakse kaks kuni kolm rida. Otstarbekam on neid siiski tasasel maal kasvatada, sest vajavad rohkesti niiskust ja harimisetöö tasasel maal on lihtsam. Istutatakse nõõri järele, rida reast 60 kuni 75 sm ja taim taimest varaste kapsaste juures 40 sm, keskmiste ja hiliste sortide juures 60 sm. Varastest sortidest on parim Titherna II, mis külitakse märtsis poolsooja lõvva. Keskmistest sissetegemise kapsastest on parim Enkhuizeni kuulus. Talveks värskelt hoidmiseks — Amager. Kasvamisel

*) Peenrad, mille laius tähendamata, on võetud 120 sm laiad.

tuleb kergelt mullata, kuid lehti mitte murda. Seemnete idanemisevõime on 4—5 aastat.

Seller. Istutatakse 4 rida peenrale, taim taimest reas 30 sm kaugusele. Seemned külitakse aprilli algul külvikasti, kust ülestõustes pikeeritakse taimelavva 6×6 sm vahemaadele. Välja istutatakse mais. Parem sort on Saxa*). Seeme on idanemisevõimeline 2—3 aastat.

Kõrvits. Kasvatatakse künkal, millele sõnnik alla pandud või tasasel maal 2×2 m vahedel. Sort: Meloni. Seeme, idanemisevõimeline 6—8 aastat, pannakse kasvama aprilli algul. Kärpida noorelt vääne latva 3 kuni 4 lehe tagant. Kasvuajal tublisti kasta.

Mädarõigas. Istutatakse 60 sm laiusega peenrale 2-te ritta, taim taimest 50 sm kaugusele. Paljundatakse pistikute või peenemate juurikaosade abil. 20—30 sm pikkused, 1,2—2 sm jämedused juurikad, millel juurepungad keskelt ärahõõrutud, asetatakse kevadel peenrale kõblasega tõmmatud vaokesse nii, et ladvaotsad peenra ääre poole madalama (2 sm) mullakatte alla ja peenemad otsad peenra keskele 10 sm paksuse mullakatte alla jäävad. Kohal kasvatatakse 1—2 aastat.

Rabarber. Paljundatakse põõsaste jagamise teel. Kasvatatakse kohal 8 aastat. Istutatakse tasasele maale või peenrale 1 m vahedega. Sort: Suttoni hiiglane.

I või II välja köögivilja liigid.

Kurk. Külitakse peenardele, mis alt 1—1,2 m, päält 10—15 sm laiad või soojale peenrale, millel on all 60 sm laiune kraav, mis täidetud 45 sm paksuse lamba- või hobusesõnnikuga ja sellel 20—25 sm paksune mullakiht. Seemned (6—8 a. idanemisevõimelised) külitakse ühte ritta 8—10 sm vahedele või istutatakse taimed, kui mullatemperatuur vähemalt 12°C. Harvendatakse 18—25 sm kaugusele. Vääteladvad kärbitakse alul 3 kuni 4 lehe tagant. Parem sort on Vjäsnikovi.

Tomat. Külitakse märtsis või aprilli algul külvikasti või sooja taimelavva, kus neid tarviduse järgi kaks kuni kolm korda järjest suurematele vahedele pikeeritakse. Väljaistutatakse öökülmade möödumisel peenrale 2-te ritta või

*) Ruumi kokku hoides on toodud parematest sortidest ainult üks esindaja.

tasasele maale 70 sm vahedele. 150 sm pikkused tugevad vaiad lüüakse kangi abil kõvasti maasse ja istutatakse taimed kõrvale. Kasvades seotakse taimed aegajalt kõrgemalt vaia külge kinni. Lehekaenlast tulnud võsud tulevad tingimata õigel ajal lõigata. Kasvatatakse 1—2 haruga ja 3—4 viljakobaraga. Seemne idanemisevõime kestab 3—5 a. Parem sort on Princesse of Wales.

Uus-Meremaa pinat. Leotatud seemned külitakse aprilli algul lavva, kust istutatakse välja peenrale 2-te ritta 75 sm vahedele. Harilik pinat, mille parem sort on Victoria, külitakse varakult peenrale 5-de ritta. Võib külida ka korduvalt 2-nädalaste vaheaegadega, kus juures seemned, mis idanemisevõimelised 3—6 aastat, leotatakse 2—3 päeva. Harvendatakse 10 sm vahedele.

Salat. Külitakse 5—6 rida peenrale. Harvendatakse 6—8 sm vahemaadele. Edaspidine harvendamine sünnib toiduks tarvitamisel. Parem sort on Austraalia valge lehesalat.

Pääsalat. (Rudolfi lemmik). Paar korda pikeeritud taimed istutatakse 4 realt 20 sm vahedega. Pääsalati kasvuaeg on pikem kui lehesalatil. Seemned on idan.-võimelised 4—5 a.

Puru. Seemned (idanem.-v. 2—3 a.) külitakse varakult 4 ritta peenrale. Harvendatakse taim taimest reas 15—20 sm kaugusele. Parem on taimed lavas kasvatada. Kasvatatakse kohal 1 kuni 2 aastat. Parem sort: Elevant.

II või III välja köögiviljade liigid.

Porgand. Seemned (idanem.-v. 4—8 a.) külitakse 2—3 päevalise leotamise järel või leotamata niiskesse kõlblasega tõmmatud vaokesesse peenrale 5-de ritta. Lisatakse $\frac{1}{8}$ osa redise või naeri seemneid hulka, et ridade kohti vahede harimisel varemini näha. Lõpuharvendus tehakse 10 sm vahedele. Suvel ja sügisel tarvitamiseks kasvatatakse Nantaise parandatud, talvel tarvitamiseks Berlicummerit.

Sigur. Seemned (idanem.-v. 3—5 a.) külitakse varakult peenrale, 4.—5. ritta. Lõpuharvendus tehakse 12 sm kaugustele. Sort: Magdeburgi juursigur.

Petersill. Leotatud seemned külitakse varakult 4—5 ritta peenrale. Harvendatakse 10—12 sm kaugustele. Soovitav sort: Berliini parandatud. Seemned on idanem.-võimelised 2—3 a.

Mustjuur. Seemned (idanem.-v. 1—2 a.) külitakse 5 ritta peenrale ja kaetakse 2—3 sm paksuselt mullaga. Harvend. 8—10 sm kaugustele. Õievarred kõrvaldada. Võib kohal kasvada 2 a. Soovitav sort: Vene hiiglane.

Redis. Seemned (idanem.-v. 4—5 a.) külitakse 8—10 ridades peenrale ja kaetakse õhukese mullaga. Harvend. 6 sm kaugustele. Võib mitmel korral külida. Soovitav sort: Hiigla võiredis.

Naeris. Seemned (idanem.-v. 5—6 a.) külitakse 4 ritta peenrale. Harvend. 20 sm vahedele. Sort: Petrovski.

II või III välja köögiviljade liigid, mida võib kasvatada ka I väljal, kui arvestatakse mulla häduse, kasvataja nõuete ja sordi omadustega.

Kaalikas. Peenrale istutatakse taimed või külitakse seemned (idanem.-v. 5—6 a.) kolme ritta 35 sm vahedele. Parem on kasvatada vagudel või tasasel maal 50×30 sm vahedel. Sordid: talvel kasutamiseks Krasnoselski, suvel — Perfection. Viimane on mahalseim sort.

Peet. Leotatud seemned külitakse öökülmade möödumisel 4. realt peenrale ja kaetakse õhukese mullaga. Harvend. 15 sm vahedele. Sort: Vilmorini Eclipse. Seemned on idanem.-v. 2—6 a.

Sibul. Tippsibulate saamiseks külitakse seemned (idanem.-v. 2—3 a.) juunikuul 7. realt peenrale. Harvend. 2 sm vahedele. Augusti lõpul, kui varred algavad kolletamist, kitkutakse mullast välja. Kui päalsed täiesti kollased, närtsinud, lõigatakse need ära. Sibulad hoitakse talvel kuivas kohas alles. Kevadel lõigatakse pulk ja leot. 2—3 tundi. Litsutakse peenrale 5 realt, 15 sm vahedele ridades, ühekõrguse mullapinnaga ja raputatakse õige õhukene kiht mulda peale. Sort: Vene kollane, mis hoidub hästi üle talve. Suvel ja sügisel tarvitamiseks külitakse sort: Raudpää seemned märtsi lõpul või aprilli algul külvikasti, kust noored orasemoodi taimed, $\frac{1}{3}$ võrra juuri ja latvu kärpides, 5 realt peenrale, taim taimest 10 sm kaugusele, pikeeritakse.

Hernes. (Üdiherned.) Külitakse kevadel varakult madalaid 3, kõrgeid 2 rida peenrale. Seeme seemnest 10 sm kaugusele 6 sm mullakatte alla. Parem sort kõrgetest on Non plus ultra. Madalatest: Vor der Front. Seemned on idanem.-v. 4—8 a. Kõrgeid kärbitada. Mullata pole kasulik.

A e d u b a. Külitakse hiljem kui muld soojem. Võtta kiueta, milliseid saab tarvitada toiduks kauntena. Nende sordid: kõrgetest lattubadest — Suhkru murd, madalatest — Saksa kiueta. Madalaid külitakse 3 rida, kõrgeid 2 rida pesakondadena. Pesakond pesakonnast 50 sm kaugusele, pesakonna läbimõõt 20 sm. Pesakonna ringile asetatakse 4—5 tera ja keskele 2,5 m kõrgune latt. Lattide ülemised otsad juhitakse peenra keskele, kuhu kinnitatakse horisontaalne latt, millele juhitakse väädid. Kerge muldamine on soovitatav. Seemned on idanemisevõimelised 3—6 aastat.

Köögililja taimi, mida enam kui 1 a kohal kasvatatakse, tuleb kasvama asetada sinna, kus nad teiste taimede hari- mist ei takista. Väiksemal arvul kasvatatavaid taimi, nagu: talisibul, mis kasvab kohal 3 aastat, Estragon, mis kasvab kohal 5 aastat, majoraani ja tilli võib kasvatada sääl, kus on vabad kohad.

Tarvitatavamaid taimekaitsevahendeid köögiviljaaias.

K a l t s i u m a r s e n a a t. Seda tarvitatakse naeri, kaa- lika, kapsa, redise ja mädarõika kasvatamisel maakirpude ja naerimardikate hävitamiseks. Sellega tolmutatakse taimi siis, kui taime lehed kastega niisked on, et tolm lehtedele püsima jääks. Kaltsiumarsenaati on saada Eesti Seemne- vilja Ühisuse, majandusühisuste ja rohukauplustest.

Kapsakärbse mune, mis munetud kapsa juurtele juba taimelavas või pääle väljaistutamist, saab hävitada lihtsalt sõrmede vahel katki hõõrudes.

P e t r o o l e u m i - e m u l s i o o n. 10 l petrooleumi-emul- siooni valmistamiseks kulub: petrooleumi 350 g, rohelist seepi 70 g, piima $\frac{1}{10}$ l, vett 10 l.

Roheline seep lahustatakse väheses keevas vees ja lisa- takse piim juure. Kuumale vedelikule lisatakse petrooleum ja loksutatakse kinnises nõus umbes 5 minutit. On petroo- leum hästi segunenud, lisatakse teeklaasi täis külma vett, loksutatakse veel umbes 10 minutit. Nüüd lisatakse puuduv vesi juure, segatakse segi ja tarvitatakse pritsimiseks por- gandi lehekirbu vastu. Esimene pritsimine tehakse päris- lehtede ilmumisel. Teine kord pritsitakse 10 päeva esimesest pritsimisest hiljem.

Taimelavad.

Taimelavad on talus tarvilikud, sest taimi aednikult ostes esinevad järgmised pahed: 1) taimed on kallid, 2) ei saa alati tarvilikku sorti, 3) taimedega võidakse tuua haigusi oma aeda ja 4) taimede kohalevedu on tülikas.

Taimede kasvatamine toa aknal külvikastis on tülikas. Kuivas õhus ja puuduliku valguse käes ei arene taimed hästi. Nad venivad pikaks ja neid ei saa sääl vähese ruumi pärast kuigi palju kasvatada. Kui taimelava olemas, siis võib sinna alla asetada ka külvikastides või pottides väiksemal arvul kasvatatavaid taimi. Lavas kasvavad ja arenevad taimed märksa paremini kui toas.

Lavad peavad asuma kuival, tuultest varjatud ja päikesepaistelisel kohal. Hää soe taimelava koht talus on õuel elumaja- ja lauda-vahelise tee ääres. Sääl on lava alati perenaise silma all ja siis ei unustata õigel ajal tegemast töid nagu: õhutamist, katmist jne. Ka on siis lavaga vaeva vähem.

Talu soe taimelava võiks olla 2—5-aknaline.

Lava akna pikkuseks võetakse 175 sm ja laiuseks 110 sm. Ülemised ja külje raamipuud lõigatakse 6—7 sm laiad ja 4 sm paksud 1,5 tollilisest lauast. Alumise raamipuupaksus on 3 sm. Pikuti raami on kolm prossi, mis 4 sm paksud ja 3 sm laiad. Raami alumiselt poolelt läheb keskelt risti $1 \times 0,5$ sm paksune sideraud. Klaasi hakatakse panema alt äärest, nii et klaasi äär ulatab alumisele prossile ja iga järgmise klaasi ruut 0,5 kuni 1 sm alumisele ruudule. Nii jookseb vihmavesi vabalt ära. Lavaakna valmistamisega tulakse toime ka kodus, sest töö on küllalt lihtne.

Lavakast, millele tuleb aken, pole muud kui raamistik, sest sellel puudub põhi. Lavakast tehakse 4 sm paksusest ja 20 sm laiast lauast nii, et kasti laius on sama suur kui aknaraami pikkus ja kasti pikkus on aknaraami laius korrutatud akende arvuga. Näiteks, tahetakse teha kolmeaknalist taimelava, siis on kasti pikkus 3×110 sm = 3 m 30 sm.

Talus võiks teha 2 kasti, üks 2-aknaline ja teine 3-aknaline. Siis saab lava ühe osa varem pakkida ja tarvitusele võtta ning teise hiljem. Lavakasti päalmistele servadele tulevad tappida vahepuud, mis jooksevad akende vahekohtades risti üle kasti. Need vahepuud tehakse 4 sm paksud ja 7 sm laiad.

Kasti välispoolele nurkadele ja sinna, kus vahepuud, lüüakse klopid, millele toetub aken kui seda ühest otsast ülestõstetakse.

Kohale, kuhu kavatsetakse teha soe lava, kaevatakse 30—50 sm sügavune auk või ei kaevata seda üldse, vaid pakitakse sõnnik maale 30—50 sm paksuse kihina. Lavade koht või auk hoitakse talvel puulehtede, turba, sambla, saepuru või sõnniku katte all külmamata, et soojuse kaotust vältida.

Hobusesõnnik ehk lambasõnnik segamini $\frac{1}{3}$ osa lehmasõnnikuga, veetakse kohale ja pakitakse kiiresti, et sõnnik jahtuda ei jõuaks.

Pakkimine seisab sõnniku ühtlaselt laiali laotamises ja hanguga kergelt kinnilöömises. Pakung tehakse lavakastist laiem, et viimast päale saaks panna. Augu servadel litsutakse sõnnik kõvemini kinni. Sõnnikukihile antakse lõunapoole 6—10-kraadine kallak. Päale pakkimist asetatakse lavakast sõnnikule, pakitakse kasti alumised servad väljast sõnnikuga ja pannakse aknad päale, et soojust säilitada.

Kui sõnnik pakkimisel palju ei jahtunud, asetatakse muld kohe päale. Vastasel korral lastakse sõnnikul uuesti soojaks minna, mis sünnib 1—3 päeva jooksul ja pannakse siis muld päale. Sõnniku ja mulla vahele on soovitatav panna õhuke kiht kõdunenud sõnnikut.

Parem muld on savikas mätta- või haigustevaba ja kõdunemata sõnnikuosadeta aiakuld.

Lavakastidesse sõnnikule pannakse sügisel kohale hunnikusse veetud külmamata või külmanud, kangi abil pankadena lahtimurtud muld. Kastides soojeneb ja taheneb muld umbes 2—4 päeva jooksul. Siis lisatakse mullale natukene kustutatud lupja, segatakse läbi, rehitsetakse tasaseks ja tehakse külv või istutus.

Mulla paksus taimede kasvatamiseks on 12—15 sm. Kui tahetakse hiljem kurke kasvatada, siis tehakse keskele sõnnikusse nõgu, kuhu pannakse mulda 20 sm kihina.

Akna ja mulla vahele jääb algul 10—12 sm ruumi, mis hiljem sõnniku vajudes suureneb. Tarviduse korral võib ka ise ruumi suurendada, lavakasti äärte alla sõnnikut pannes.

Lavas võib kasvatada varaseid rediseid, salateid ja eespool loetletud köögivilja-, lille- ning tubakataimi. Pärast taimede kasvatamist võib samasse lavasse kasvama panna pottides ettevalmistatud kurgitaimi. Neid istutatakse 2—3 taime risti reas lava keskele.

K o m p o s t i m u l d .

Kompostimullata pole võimalik hästi aiataimi kasvatada. Kompost sisaldab rohkesti taimetoitaineid, kasulikke baktere ja parandab maa füüsilisi omadusi.

Kompost tehakse taime- ja loomariigi jättest, millele pannakse lisaks turvast või mulda, sõnnikut, virtsa, või inimeste väljaheiteid, ja puutuhka või lupja.

Umbrohuseemneid ja taimehaiguseidusid ei tohi komposti viia. Kompostihunnik tehakse lõuna päikesest varjatud kohta kuivale maale, kust kevadine suurvesi üle ei jookse ja kus komposti kasutamine on käepärane. Kui aias on niisugune koht, kus kompostihunnik ei ole maaharimisel takistuseks ega riku aiailu, siis võib ta aias olla. Kui aga sarnast kohta ei ole, siis tuleb valida kompostihunnikule mujale aialähedusse koht.

Kompostihunnik tehakse kuni 2 m lai ja kuni 1,5 m kõrge. Päält lame ja ääred kõrgemad, et vihmavesi ära ei jookseks. Kompostihunnik kaevatakse 2—3 korda aastas läbi ja on 2—3 a. pärast tarvitamiseks kõlbulik. Kompostihunnikuid peaks olema 2—4.

Teine tähtsam muld on mättamuld, mida nõuavad nõudlikumad ja õrnemad köögivilja- ja lilletaimed ning mõned toalilled. Mättamuld on ka mõjuv abinõu savise aiamaa parandamiseks.

Mättamulla valmistamiseks võetakse juulis või augustis liivsavimaaga karjamaalt rohumättad, asetatakse rohupoollega allapoole üksteise pääle hunnikusse. See muld on tarvitamiseks kõlbulik juba järgmisel kevadel. Tarvitamisel raiutakse mättad labida servaga katki.

Kui tahetakse saada rammusamat mättamulda, siis pannakse mättakihtide vahele sõnnikut.

K a s t m i s e v e s i .

Aiarajaja peab ettenägema kastmise vee saamise võimaluse. Kui aias või selle läheduses on looduslik tiik, siis on kastmise vee saamise küsimus lahendatud, olgugi et tiigil aias on ka halbu külgi, nagu: hoiab aiamaad liiga märja, võtab oma alla palju maad ja takistab osalt maaharimist.

Ilu pärast tiiki aeda kaevata, et selle kaldaid puude ja põõsastega ehtida, ei maksa. Seda võib teha pargis ehk suuremas iluaias.

Ennem võiks teha aeda betoonseintega reservuaari, kuhu juhitakse kaevust vesi. Kui õuekaev kaugel ja aed suur, siis võib teha kaevu aeda ja tuulerooriga vesi reservuaari pumbata.

Kastmise vesi peab õhu käes seistes soojenema ja olema enam-vähem õhu temperatuuri soojusega.

Iluaed.

Iluaia aluseks on muru, kui ilusaim ja otstarbekaim maakate. Murust ümbritsetud lillepeenrad ja ilupõõsad on nägusamad nendest, milliseid ümbritseb muld, liiv, kruus või kivid.

Kuidas saada ilusat rohumuru?

Et muru saada, selleks valitakse ilusa lehestikuga püsivate ja antud maale vastavate heinaliikide seemned. Konarline, väetamata ja ebameeldiva umbrohuga kaetud maa küntakse sügisel üles ja väetatakse tugevasti laudasõnnikuga. Väga halvale maale tehakse kevadel, umbrohu hävitamise ja maaparanduse otstarbel, vikikaer. Järgmisel sügisel küntakse või kaevatakse maa uuesti üles, korjatakse umbrohujuured korralikult välja ja antakse varuväetisena lupja, Eesti vosvoriiti või puutuhka. Kevadel antakse veel maale päältväetisena kompostimulda. Kui kompostimulda ei ole, siis tuleb vedada paremat mulda mujalt. Et muru jääb püsima aastakümneiks, siis peab iluaia rajamisel olema ka kindel plaan. Plaanil tulevad märkida teed, lillepeenarde, ilupõõsaste ja puude asukohad. Põõsaid, puid ega teid ei või olla rohkem kui $\frac{1}{3}$ iluaia maa-alast.

Teed, lillepeenrad, ilupuude ja põõsaste istutuskohad valmistatakse kava kohaselt. Selle järgi tasandatakse muruks tehtav maa reha abil lõplikult. Suuremate muruplatside juures jäetakse muru keskelt ja teede äärest üldisest murupinnast umbes 5 sm võrra kõrgemaks.

Muru külimine tehakse kevadel varakult, mil maa niiske. Külimine sündigu korralikult ja ühtlaselt. Peale külimist tõmmatakse seemned rehapulga otstega väga õhukeselt mulda ja vajutatakse lauaklotiga muld kõvasti kinni. Kui muld kuiv, tuleb muru kuni tärkamiseni kasta. Kui rohuoras sõrmepikune, tehakse esimene niitmine.

Edaspidi niidetakse muru vähemalt kahe nädala tagant. Niitmine sündigu korralikult ja esimene niitmine väga terava vikatiga või kääridega, et noori taimi mullast välja ei kistaks. Niitmise järel rullitagu maa kõvasti kinni. Edaspidi väetatakse ja kastetakse muru kuival ajal. Muruseemneid kulub ruutmeetrile 30—40 grammi.

Muruseemnete segud.

Keskmise niiskusega maale:

Inglise raiheina	25 kaaluüksust
Valget kasteheina	15 „
Päris aruheina	25 „
Aasnurmikut	20 „
Salu nurmikut	15 „

Kuivadele muldadele:

Punast või lamba aruheina	50 kaaluüksust
Aasnurmikut	30 „
Harilikku kasteheina	15 „
Valget ristikkeina	5 „

Äridest valmissegatud heinaseemnesegu ostmisel ei ole väike ettevaatus üleaarne!

Teede asetus iluaias.

Teed iluaias, samuti kui viljapuuaiaski, tehakse sinna, kus nad tarvilikud. Iluaias ei tehta teid, nagu tihti näha, elumaja äärde vastu müüri ehk seina, kus tee näotu ja akende lahtiolekul liikumine takistatud. Tee tuleb teha seinast vähemalt 80 sm eemale, et elumaja saaks ümbritseda muru. Teed olgu sirged, hädavajalikkude kõverustega. Teede laius on 1—1,75 m. Hobuse sõidutee jäetakse 2—3 m lai. Teed alla 1 m ei ole kohased. Et kestmata teed saada, selleks kaevatakse enne muru külvi teede kohalt mustmuld välja, põhi täidetakse kumeralt kiviprügitussega, millele pannakse liivasegane savi. Kõige pääle tuleb õhukese kihina sõelutud jämeteraline liiv või peenem kruus. Kõik kihid tulevad kõvasti kinni tampida. Tee tehakse keskelt 3 sm kõrgem, kuid nii, et kumarus ei tõuseks üldisest murupinnast kõrgemale.

Lillepeenrad.

Lillepeenrad tulevad teha lihtsad. Meil leidub taludes tihti kitsaid, kõrgeid ja palju väikseid mitmekujulisi peen-

raid koos, mis ei jäta kuigi hääd muljet. Peenrad tehakse enamasti 1—2 m laiad. Teeäärsed palistused võivad kitsamad olla. Peenraid peab ümbritsema igast küljest muru. Ka teeäärse lillepalistuse ette jäetakse kitsas 20—50 sm mururiba. Põhjamaa elanikena tulevad meil lillepeenrad teha kohale, kus nad päikest saavad. Peenrad tehakse murupinnast 5—10 sm kõrgemad ja päält tasased, väljaarvatud ümarpeenar, mis võib tõusta keskelt 20—30 sm võrra kõrgemaks. Peenra ääri, kui need kõrged ei ole, ei tarvitse ilustada kividega ega murumätastega. Lillepeenraid ei tule teha, nagu sageli leidub, akende alla elumaja seina vastu, sest siis, et neid toast näha, tuleks pea aknast välja pista. Ka ei saa sääl lilled kasvamisel küllalt niiskust. Elumaja palistuseks ehk raamiks jäetakse, nagu eespool nimetatud, muru. Juhul, kui elumaja ümbritsev muru on jäetud rõdu või muul põhjusel laiem, võib murule istutada mõned püsililled üksikpõõsana, või madalamaid ilupõõsaid.

Peenarde muld.

Lilled vajavad kasvamiseks toitaineterikast mulda; alles siis võime loota neilt täit ilu.

Paremaks mullaks on mättamulla ja toitaineterikka aiamulla segu. Raba- või soomättamuld ei mõju, nagu tihti arvatakse, igale taimele alati hästi. Vana muld, milles ühte liiki lilled mitu aastat kasvanud tuleb uue mullaga asendada.

Üldiselt on soovitav elumaja lähedal kasvatada üheaastaseid lilli, kaugemal püsililli ja ilupõõsad. Kui iluaed on suurem, siis kaugemal ka ilupuid.

Iluaia piiriks ehk raamiks olgu elusaed ehk hekk.

Lillede valik ja asetus.

Taluaedades eelistatakse püsililli. Üheaastastest kasvatatakse neid, mis otse peenrale küldes samal suvel õitsevad. Tähendatud lilleliike ja sorte on palju ja väga tunduvalt rohkem kui meil taludes praegu kasvatatakse. Nende hulgas on väga ilusaid uudis-sorte.

Tähendatud lillede kasvatamine nõuab vähem hoolt, kui lavades või meil tihti külvikastides toakendel paljundatavate lillede kasvatamine. Kui talus on rohkem tööjõudu ja poolsoojad või soojad taimelavad (klaasi alused), siis võib kasvatada kõiki lilli, mis ilusad ja meil kasvavad.

Olenedes maitsest ja oskusest, võib väga ilusate lilledega või ilupõõsastega iluaia või peenra väga inetult katta ja keskmiselt ilusate taimedega sama kohta küllalt hästi ilustada.

Iluaeda tuleb üldse istutada vähem taimeliike, kuid hästi valitud. Peenrad, mis kaetud ühe lilleliigiga või isegi sama värvilise sordiga, on ilusamad kui peenrad, mis koostatud mitmesugustest lilleliikidest või sortidest. Väikses iluaias, kus vähe või ainult üks lillepeenar, samuti palistuste lillede ja väga suurte lillepeenarde juures, maksavad erandid. Neil puhkudel asetatakse kõrgemad lilled peenra tahaküljele või keskele ja madalamad ettepoole. Selle juures peetakse silmas värvide kooskõla ja õitseaga. Madalatest üheaastastest lilledest koosnev peenar peab ühel ajal õitsema, kuna suuremaid püsililledest koosnevaid segapeenraid võib koostada nii, et peenar on alati õitsev: ühed lilled õitsevad varem ja teised hiljem.

V ä r v i d e k o o s k õ l a .

Parem värvide kooskõla on järgmine: punane-roheline, oranž-sinine ja kollane-violett. Rahuldav kooskõla saadakse, kui asetatakse kõrvuti punane-kollasega, oranž-rohelisega ja kollane-sinisega, roheline-violetiga, sinine-punasega ja violet-oranžiga. Ka võib tarvitada ühel lillepeenral ühe algvärvu heledamaid ja tumedamaid toone, näit.: helesinine ja tumesinine, roosa ja punane jne. Valgeid lilli võib tarvitada halbade kooskõlade parandamiseks, näit.: sinise ja rohelise, punase ja oranži vahele jne. Parimad kolmikvärvid on järgmised: punane-kollane-sinine, oranž-roheline-violett, kollane-taevasinine (sinine) -violett (punane). Roosa ja taevasinise kooskõla on lillede ilusamaid. Et peenardel värvide kooskõla oleks ühtlane, selleks tarvitatakse vähem esilekipuva värviga lilli, nagu sinist ja violetti rohkem.

Alljärgnevas on toodud mõned lilleliigid ühes lihtsamate näidetega, kuidas lilledega peenraid ilustada. Olgu kohe tähendatud, et need näited on toodud iluaia rajajaile, kes varem ei ole lillede kasvatamisega palju tegemist teinud. Et lilleliike on väga palju ja mõne lille sortide arv ligineb juba 1000-le, siis võib arvata, kui mitmekesiselt võib iluaeda lilledega kaunistada. Kirjandusest võib küll näiteid leida lillede valiku kohta peenardele ja nende näidete abil aiakaunistamise põhimõtteid omandada, kuid igale lillekasvatajale peab jääma piiramata vabadus oma maitse kohaselt uusi lillekombinatsioone aeda luua.

Kaks meil ammutuntud ilusat lille, mida rohkem võiks kasvatada, on järgmised:

Lillhernes. Ilus mitmevärviliste õitega lill. Külitakse alalisele kohale või, et varem õitseks, aprillikuul pot-tidesse, kust mullapangaga öökülmade möödudes kohale istutatakse. Kasvab umbes 2—3 m kõrgeks. Sellega saab ilustada suuremaid peenraid ja segapeenraid. Kõlbab seinte ja teivasaedade katmiseks, isegi elusaedadeks iluaia piiril.

Lilluba. Õied roosa-punased. Kasvab kuni 4 m kõrgeks rikkalikult õitsevaks väätaimeks. Sellega saab moodustada lehtlaid ja katta ka seinu.

Alljärgnevas toon mõned näited algajaile kohale külmi-seks sobivate lillede kombinatsioonide kohta nende peenarde (nr. 1., 2., 1. ja 3.) kaunistamiseks, millised on toodud normaaltalu aiaplaanil iluaia osas.

I näite-kombinatsioon:

Nr. 2. peenrale külida kevadel aprilli lõpul või mai algul suureõieline lina (*Linum grandiflorum*). Õitseb juulis, augustis ilusate punaste õitega. 30 sm kõrged.

Nr. 1 peenardele külida salulilled. Õitsevad samal ajal taevasiniste õitega. Harvendada 15 sm kaugusele. 15—20 sm kõrged.

Kui suuremas iluaias on tehtud muru keskele ümarpeenar, nagu näiteks plaanil peenar nr. 3, siis külida sinna eelmise kombinatsiooni puhul täisõielised saialilled, mis õitsevad kollastena juulist septembrini. Kõrgus 30—40 sm. Harvendada 15—20 sm vahedele.

II näite-kombinatsioon:

Nr. 2 peenrale külida eššoltsiad, mis õitsevad enamikus kollastena juunist septembrini. Harvendada 30 sm vahedele. Kõrgus 25 sm.

Nr. 1 peenardele külida tapud (*Convolvulus tricolor*), mis õitsevad rikkalikult siniste õitega kollasel ja valgel alusel juulis, augustis-septembris. Harvendada 20—25 sm vahedele. Kõrgus 20—40 sm.

Nr. 3 peenrale (ümarpeenar muru keskel) külida ibeerised, mis õitsevad juuni, juuli kuudel. Külida varem ja jätta tihedamalt kasvama. Kõrgus 30 sm.

III näite-kombinatsioon:

Nr. 2 peenrale külida rukkililled (jumikad), milleks võtta hariliku rukkilille sinised. Õitsevad juunist septembrini. Harvendada 20—25 sm.

Nr. 1 peenardele külida mägi magunad, mis rohkesti ja kaua aega õitsevad. Valida segavärvilised. Paljunevad ka isekülviga ja võivad mitu aastat ühel kohal kasvada.

Viimaste lillede värvikooskõla on ilusamaid.

Nr. 3 peenrale külida lupiinid (hundioad). Harvendada 10—15 sm kaugustele. Õitsevad juulist septembrini.

Plaanil muru esiosal märgitud peenarde nr. 1, 2 ja 1 asemel võib olla ka maitse järele üks pikem peenar. Sel juhul võib jagada peenar pikuti kaheks või kolmeks ja asetada vastavalt värvide kooskõlale iga lilleliik või sort eri lahtrisse ehk viirule. Näiteks: ette külida salulilled, keskele suureõeline lina ja taha lupiinid.

Kui murupind on väikene, siis võib olla selle keskkohatäiesti vaba. Suuremale murupinnale võib istutada keskele üksikeksemplarina suurema lille, nagu sõrmkübaralille (*Digitalis gloxiniaeflora*) — 2-aastane, püsikutest karvase karuputke (*Heracleum pubescens*), kuldvitsa (*Solidago*) j. t.; istutada võib ka ilupõõsa, näit. jasmiini, ilusamat liiki enela, lumepalli, või moodustada ühe-, kaheaastastest või püsi-lilledest lillepeenar.

Mõned lilled, mille taimi kasvatatakse lavas.

Kui talus on taimelavad ja enam tööjõudu, siis võib kasvatada lilli, mis nõuavad suuremat ettevalmistust, kuid milistega saab moodustada väga ilusaid peenrakatteid. Nii suguste lillede seemned külitakse märtsi lõpul või aprilli algul külvikasti, kust taimed taimelavasse pikeeritakse või külitakse otse taimelavasse. Päriskohale istutatakse, kui öökülmad möödunud.

Nende lillede kohta mõned näited:

Lõvilõuad (*Antirrhinum majus grandiflorum*, maximum — 70—80 sm kõrge, nanum — 50 sm. kõrge, ja pumilum — 15—20 sm. kõrge). Õitsevad rohkesti juulist oktoobrini. Harvendada 20—30 sm. kaugustele. Ühevärvilistest saab väga ilus peenar. Kui peenar osadeks jaotatud,

siis võib näit. keskele asetada tumepunaste, neist ettepoole kollaste ja äärde valgete õitega lõvilõuad.

Suvi-astrid (*Callistephus chinensis*). Neid on hulk rühmi igasugustes värvustes. Kõrgus 15—80 sm. Soovitamamad on madalamad astrid, mis peenart paremini katavad. Õitsevad hilja. Õitsemise ajal ümberistutamist ei karda. Võivad kasvada tagavarapeenral, kust neid võib istutada varemalt õitsevate lillede asemele.

Suvi-leeklill (*Phlox Drummondi*), valgete, roosa, tumepunaste õitega. Õitsevad juulist septembrini. Istut. 20 kuni 25 sm vahedele.

Peiulilled. (*Tagetes*) — värvilt helekollased kuni tumepruunid. Õitsev. juuli, nov. Jäetakse 15—40 sm vahed. *Tag. erecta* 50—100 sm kõrge, *Tag. patula* 25—30 sm kõrge, *Tag. signata pumila* 20 sm kõrge.

Tsinniad, pruudisõled (*Z. elegans*). Neist on madalamad *Z. eleg. fl. pl.*, *Z. eleg. gracilis fl. pl.* ja *Z. eleg. Hageana fl. pl.* Õitsevad kollaste, karmiini, sarlak- ja purpurpunaste õitega juulist okt. Istut. 15—30 sm vahedega. 30—80 sm kõrged. Neid võib ka varem otse kohale külda.

Kõigist nendest kirjeldatud lilledest saab ilusaid ühelilleliigilisi, ühevärvilisi ja segavärvilisi peenraid.

Näide ettevalmistatud taimedega mitmelilleliigilise peenra koostamise kohta.

Tagumisele peenra osale istutada:

Lilltubak (*Nicotiana affinis*) 40 sm vahedele. Õitseb juunist sept., 0,5—2 m kõrged. Lilltubaka ette peenrale sobivad hästi punased või kollased lõvilõuad ja äärtele palistuseks **papilled** (*Lobelia erinus*), õitsevad siniselt ja kaua. 10—15 sm kõrged. Külit. märtsi kuul. Istut. 12—15 sm vahedega.

Lillede valik peenardele nr. 4.

Mõnikord tehakse iluaia teede äärde palistuseks kitsamad, kuid pikemad lillepeenrad, mida kaunistatakse ühe- või segavärviliste üheaastaste või püsililledega. Näiteks peenar nr. 4-le võib asetada ühelt või kahelt realt järgmised kombinatsioonid:

I. kombinatsioon. Tagumisele a-ga märgitud viirule asetada püsililledest leeklilled (*Phlox paniculata* j. t.), valged, roosad, lillad või segavärvilised. Õitsev. aug. kuni okt. 50—100 sm kõrged.

Nende ette b-ga märgitud viirule asetada kaheaastased võõrasemad (*Viola tricolor maxima*). Õitsevad paljudes värvides: valged, punased, sinised, mustad, ja kaua. 20 sm kõrged. Neid tuleb külida märtsis või aprillis taimelavva, kust öökülmade möödudes välja istutatakse. Õitsevad suve viimasel poolel. Külida võib ka juulis tagavara peenrale ja säält kevadel või parem sügisel päriskohale istutada, et jõuaksid enne külma juurduda. Sarnasel korral nad õitsevad kevadpoolsel suvel. Talveks katta kuuseokstega. Võõrasemadest saab ka üksinda väga ilusaid ühe- või segavärvilisi peenraid.

II. kombinatsioon. Tagumisele a-ga märgitud viirule külida või istutada hundioad (lupiin), valge, sinise või roosa õitega. Õitseb juuni ja juuli kuul, 60 sm kõrge. See on püsilill (*Lupinus polyphyllus*). Külida tuleb eelmise aasta mais-juulis. Lupiinide ette külida moonid, mägimagunad (*Papaver nudicaule*).

III. kombinatsioon. Nr. 4 peenar jääb osadesse jagamata ja sinna külitakse üheaastased ibeerised, mis õitsevad valgete õitega ja on 30 sm kõrged või kilprohi (*Al. mar. var. Benthamii*), mis väga ilusasti rohketel valgeõitega õitsevad ja 15—25 sm kõrged on. Neid võib kohale külida kevadel varakult või juba sügisel. Tugevasti tagasi lõigatud, hakkavad uuesti õitsema.

Püsililledest võiks külida käesolevale peenrale kirikakrad (*Bellis berennis*), mis õitsevad ka vara kevadel ja on 10—15 sm kõrged. Väga ilusad on ka neitsikumelid (*P. roseum hybridum*), mis õitsevad roosa, punaste õitega ja on 50—60 sm kõrged, või mitmevärvilised astilbed (*Astilbe Arendsi*), 60 sm kõrged.

Viimast kolme püsililli paljundatakse seemned maisjuunis taimelavva või külvikasti külides, kust päriskohale istutatakse. Paljundada võib neid ka põõsaste jagamise teel.

Aiaplaanil näidatud lillepeenarde nr. 7 ja 6 katmine.

Murunurkadele nr. 7 ja nr. 6 võib istutada püsililled, nagu valged, roosad, punased nelgid (*Dianthus caesius*), 15 kuni 30 sm kõrged, või habenelgid (*Dianthus barbatus*), 50 sm kõrged. Külitakse mais poolsooja lavva, kust pikeeritakse tagavara peenrale ja säält teisel aastal päriskohale. Väga huvitavad ja ilusad on tume-punased täisõielised. Kaheaastastest nelkidest on ilusamad: Grenadin major — suurte tulipunaste õitega, Moh-

renkõnig — tumepunaste õitega ja Mont Blanc — lumi-valgete õitega. Paljundamine sünnib nagu habemelkidel. Õitsevad mai, juuni, juuli kuudel.

Iirised — paljudes värvides, paljundamine sünnib põõsa jagamise teel.

Pojengid — paljundatakse samuti põõsa jagamise teel. Kohal võivad kasvada kuni 20 aastat.

Murtudsüda — murul üksikeksemplaarina väga ilus.

Aedmaran (*Potentilla nepalensis*) — ilus punaseõieline põõsas.

Lillede asemel võivad, eriti muru tagumistel nurkadel, olla ka ilupõõsad, nagu:

Aedhortensia (*Hydrangea paniculata*) — valgete õitega, vajab talvel katet;

suureõieline väädiline kuslapuu (*Lonicera caprifolium*) punasevärviline;

põõsas-enelatest — *Spiraea van Houttei*, *Sp. Margaritae* ja *Sp. Arguta*;

põõsas-roosidest — *Rosa centifolia*, *Deutzia gracilis*;

lumepall (*Viburnum opulus sterile*).

Aiaplaanil toodud tagumisele lillepeenrale nr. 5 külida, näiteks, kas lillhernes, istutada neitsikummelid või krüsantheemid (*Chr. segetum*, *carinatum*, *coronarium*, *inodorum* fl. pl. „Brautkleid“). Need taimed kasvatatakse poolsoojas lavas, kuhu külitakse aprilli kuul.

Peenart nr. 5. võib katta ka püsililledega järgmiselt: keskele istutada 1—3 eksemplari siniõielist kääkinga, mis õitseb juulist kuni oktoobrini. Paljuneb põõsa jagamise teel või külides. Käokingast kahele poole kõrvale istutada kääkannid, päevanelgid (*Lychnis chalcidonica*), mis punaseõielised. Neid on taluaedades tihti leida. Õitsevad käokingadega samal ajal, kuid on neist madalamad. Käokannidest kahele poole istutada aedraudrohud (*Achillea ptarnica* fl. pl). Valge õieline, 50—80 sm kõrge, põõsad jagatakse 3—4 a. tagant. Nende järgmistena istutada aedmaranad — punased, 60 sm kõrged, ja lõpuks mägikellukad (*C. carpatica*) — 20—30 sm kõrged, helesiniste õitega, paljunevad külvi teel.

Kui peenar nr. 5. tehakse laiem (1,5—2 m), siis võib asetada kõige tagumisele viirule (c), näiteks, sinised kääkingad, nende ette (b) punased kääkannid ja ette viirule (a) aedraudrohud. Sinise käokinga ja punase käokanni värvide kooskõla on väga ilus.

Maja esisele peenrale nr. 8, kui poolvarjatud kohale, tulevad istutada varjusallivad lilled. Viimastest on soovitatavamad:

s a f r a n (*Crocus vernus*), õitseb kevadel varakult suurte valgete, kollaste või siniste õitega, kõrgus 10—15 sm. Saf-rani sibulad istutatakse oktoobris 7 sm vahedele, 6—7 sm sügavusele, kusjuures nad jäävad kohale kuni 4-ks aastaks. Safranidega kõlbavad ühte lumikellukad (*Calan-thus nivalis* fl. pl., 10 sm kõrged) ja märtsikellukad (*Leucojum vernum*, 15 sm kõrged.) Siniliiliate sibulad istutatakse 15—20 sm sügavusele; kasvavad kohal 3—4 aastat. Väga ilusad on nartsissid, istut. 10—15 sm kau-gustele ja 10 sm sügavusele, talvel tulevad korralikult katta, kõrgus 25—35 sm.

Ilupuud ja ilupõõsad.

Koduümbruse kaunistamiseks tarvitatakse ilusamaid ilupuude ja ilupõõsaste liike. Neid võib saada metskondadest või puukoolidest.

Kõrgekasvulistest ilupõõsastest on ilusamad sirelid. Neist on tähtsamad: ungari sirel (*Syringa Josicaea*) — tumelilla-õieline, jaapani sirel (*S. Japonica*) — valgeõieline, pärsia sirel (*S. persica*) — mitmevärvilisi, ja himalaja sirel (*S. Emodi*) — helelilla-õieline.

Nimetatud sirelitest on ilusamad kultuur-tüviksirelid, mis vääristatud 0,25 kuni 0,5 m kõrgusele tüvele. Tähtsamad sordid on: Marie Legeraye — valge, M-me Lemoine — valge, Michel Buchner — helelilla, Charles X — lillapunane, Andenken an L. Späth — tumepunane j. t. Sirelid nõuavad korralikuks kasvamiseks rammusat mulda ja päikesepaiste-list kasvukohta.

Ilusamaid õis- ilupuid on vääristatud viirpuud (*Crataegus oxyacantha* fl. roseum). Need kasvavad 3—5 m kõrgeks. Neid saab osta ülikooli õppe-metskonnast, kus maksavad 30 snt. tükk.

J a s m i i n i p õ õ s a d — kas harilikud lõhnaõielised või suureõielised.

P u n a n e l e e t r i p u u — kannab sügisel ilusaid puna-seid marjakobaraid.

S a j a k o o r s e d (*Avonymus europaea*) — ilusad sügisel oma lehestikuga ja pikerguste punakas-kollaste marjadega.

Kuslapuud — heleroosaõieline tatari kuslapuu ja valgeõieline amuuri kuslapuu.

Madalpõõsastest on ilusamad mitmesugused roosid (sammal-, damaskuse- ja kultuur-roosid) ja küdoonia (*Cydonia Maulei* var. *Alpina*). Viimane on suurte punaste õitega, vajab talvel katmist.

Kukerpuid (*Berberis*) — ilusamad on *B. Thunbergi* ja *lucida*, mille oksastik kaetud sügisel tihedalt ilusate marjadega.

Uhapõõsad (*Cytisus*) — ilusa lehestikuga ja rohkete kollaste õitega.

Aedhortensia (*Hydrangea paniculata*) — õied valged, vajab talvel katmist; *Deutzia*d — ilusate õitega, vajavad ka talvel katmist.

Kõik ülalnimetatud ilupõõsad nõuavad korralikuks kasvamiseks küllaldase niiskusega rammusat mulda.

Elumaja lähedale ilupõõsaste istutamisel tuleb sümmeetriat silmas pidada. Kui sirgjoonele istutatakse kolm põõsast, näiteks kaks valget sirelit ja üks roosaõieline viirpuu, siis tuleb istutada roosaõieline viirpuu keskele ja kummalegi poole valged sirelid.

Ilupuudeks võib tarvitada rohkem õitsevaid puid, nagu kastaneid, pärnasid, vahtraid j. t., või ilusa vormi ja lehestikuga puid, nagu: püramiid-tammi (*Quercus robur* f. *fastigiata*), püramiid-papleid (*Populus nigra* f. *italica*), püramiid-jalakaid (*Ulmus scabra* f. *fastigiata*); leinavormilistest puudest: leinasaari (*Fraxinus excelsior* f. *pendula*), leinajalakaid (*Ulmus scabra* f. *pendula*), leinapajusid (*Salix alba* f. *pendula*) ja arukaski (*Betula verrucosa*); kerakujulistest puudest: kera-saart (*Fraxinus excelsior* f. *globosa*), keraviirpuud (*Cr. monogyna* f. *compacta*), keraläätspuid (*Caragana arborescens* f. *globosa*); ilusa lehestikuga puudest: punalehist pöökpuud (*Fagus silvatica* f. *atripurpurea*), punalehist tamme (*Q. robur* f. *atripurpurea*), kirjulehist saar-vaherit (*Acer negundo* cfr. *argenteo-variegatum*), mandžuuria-vahtraid (*Acer manschuricum*, a. *ginnala*) j. t.

Ilusamaid okaspuid on: siberi aabies (*Abies sibirica*), siberi ehk seedri mänd (*Pinus cembra*), *Picea pungens* var. *glauca*, *Pic. pun.* var. *argentea*, *Pic. Engelmannii* var. *glauca*, *Pseudatsuga taxifolia* f. *glauca* ja elupuud. Ilupuudest nõuavad rammusamat muldkonda jalakad, saared, vahtrad, tammed ja pärnad. Niiskuse nõudlikumad on pajud, paplid, saa-

red, kased, pärnad, kuna vähema niiskusega lepivad männid, kuused, läätspuud, sarapuud ja vahtrad.

Püramiidikujulised ilupuud kõlbavad tähistena talu sisekäigu tee äärde, kahele poole teed, kahele poole õueväravat ja suuremale õuele ka üksiku eksemplarina.

Kerakujulised puud sobivad aia või elusaia käanakutele, s. o. kohtadele, kus lõpeb ühteliiki ja algab teistliiki elusaed, ja kahele poole aiaväravat.

Leinavormilised puud kõlbavad tiigikallastele. Kui puud soovitakse päikese varjamiseks, siis on selleks kohane laiemavõraline leinapaju. Eespool toodud plaanil on niisugune puu märgitud nr. 14-ga.

Odavamini saab osta ilupuid ja põõsaid ülikooli õpemeetskonna puukoolist. Ostu sooviga tuleb pöörata Tartu, Aia tn. nr. 46.

Elusaiad.

Odavam, kestyvam ja ilusam aiapiire on elusaed. Elusaed kaitseb aeda tuulte eest, moodustab aiale ilusa raamistiku ja tõstab taluümbruse ilu.

Elusaiaks võetav maa tuleb põhjalikult kohendada ja väetada, sest elusaed jääb samale kohale püsima kauaks (30 kuni 100 aastat). Mida parem muld, seda kiiremini ja ilusam kasvab elusaed. Aia- või põllumaa küntakse adraga sügavalt; söödismaasse kaevatakse sügisel kraav, mis kevadel enne istutamist parandatud ja väetatud mullaga täidetakse.

Viljapuu-, köögivilja- ja marjaia piiramiseks elusaiaga võiks tarvitada meie harilikku kuuske, sarapuud ja keskmise kõrgusega pajusid, nagu: urb- ehk halapaju (*Salix acutifolia*) ja punast paju (*S. purpurea*). Esimene lepib kehva, isegi tuiskliiva- maaga. Tal on ilusad urvad ja ta on mee taim. Teine on leinakujulise võraga ja lepib soo- ning turbamaaga. Sobib ka tiigikallaste ilustamiseks.

Kuuske de istutamine elusaiaks.

3—6-aastased kuusetaimed muretsetakse puukoolist või võetakse metsa äärest, kus nad valgusega harjunud. Oksad peavad algama maapinna lähedusest, alt paljaks jäänud kuusetaimed ei kõlba.

Maast ühes mättaga väljavõetud kuusetaimed istutatakse kevadel niisama sügavale kui varem kasvasid, ühelt või kahelt realt. Üherealine elusaed (hekk) täidab oma ülesannet.

Üherealiseks elusaiaks peavad taimed ühtlased olema. Vahemaa oleneb elusaia kõrgusest. Kui tahetakse 1,5—2 m kõrgust hekki, siis asetatakse kuusk kuusest 30 sm kaugusele; soovitakse aga kuused kõrgeks kasvatada, siis jäetakse vahed 1—2,5 m. Madalama kahekordse heki saamiseks istutatakse kuused 40—50 sm vahedele.

Mittekasvama hakanud taimed asendatakse uutega. Korraliku elusaia võidakse saada 8—10 a. pärast.

Latvade kärpimist ehk pügamist alatakse, kui kuuskedel puudub soovitud elusaia kõrgusest $\frac{1}{2}$ — $\frac{1}{4}$. Kõrvaloksi kärbitakse üle aasta ja nii, et hekk jääks alt laiem ja päält kitsam. Iga järgmine kärpimine tehakse eelmisest kärpimisest veidi kaugemal.

Kui kuuseheki piiratakse aial kõik küljed, siis jäetakse heki lõunapoolne osa madalamaks ja põhjapoolne kõrgemaks. Kui ida- või lääneserval lastakse hekil kõrgeks kasvada, siis peavad viljapuud heki vahemalt 20 m eemal olema. Kui heki kõrgus (ida- ja lääne) külgedel on 3—6 m, siis peavad viljapuud olema heki vahemalt 6—10 m eemal. Idatuulte kaitseks on kuusehekk kõige parem. Läänetuulte kaitseks võib olla paju- või sarapuu-hekk.

Sarapuude istutamine elusaiaks.

Sarapuid on hõlbus paljundada põõsa jagamise teel. Selleks võetakse warjamata kohal kasvanud nooremad põõsad, jaotatakse osadeks ja istutatakse kohendatud maale oktoobri kestel või varakevadel ühelt realt, jättes taim taimest 40—50 sm. Pääle istutamist lõigatakse ladvad nõõri järele kohe tasaseks. Sarapuu annab mesilastele õietolmu ja inimestele pähklaid.

Pajude istutamine elusaiaks.

Pajusid paljundatakse 1,5—3 sm jämedustest ja 30 sm pikkustest pistikutest, millised viimase või eelviimase pungani maasse lükatakse. Parem on 0,5—1,5 m pikkuste ja 3—6 sm jämeduste keppidega paljundada. Need kepid pistetakse, kangiga maasse auku ette lüües, üksteisest 50—60 sm kaugusele ja nii sügavale, et välja jääb vaid $\frac{1}{4}$ kuni $\frac{1}{3}$ pikkusest.

Teised elusaia taimed.

Ilusama ja otstarbekohasema elusaia annavad elupuud. 2—5-aastased elupuutaimeid istutatakse ühte ritta 30 sm vahedele. Elupuu kui okaspuu tekitab elumaja lähedal kurva mulje. Rõõmsam elusaed saadakse lehtpõõsastest, ja nimelt

läätspuust (*Caragana arborescens*) ning põõsa-s-läätspuust. Esimene kasvab kõrgeks ja jääb edaspidi alt oks-
teta. Põõsa-s-läätspuu (*Car. spinosa*) on esimesest ma-
dalam, sellest saab umbes 1 m kõrgust elusaeda. Kõlbab
suure läätspuu ette istutamiseks. Elusaiaiks kohased on ka
sirelid, viirpuud, pihlenelad (*Spiraea sorbifolia*),
mis moodustavad umbes 2 m kõrguse elusaia. Need istuta-
takse ühte ritta, taim taimest 30 sm. Kui tahetakse tugevat
elusaeda, siis istutatagu viirpuud 2-helt realt. Mailase
lehelised enelad (*Spiraea chamaedryfolia*, Sp. van
Houttei ja Sp. Media) kasvavad 1—1,5 m kõrgeks ja õitsevad
rohkesti. Istutatakse ühte ritta 20—25 sm kaugustele. Lää-
kiv tuhkpuu (*Cotoneaster lucida*) kasvab 1,5 m kõrgeks
ja on läikivate lehtedega. Harilikud ligustrid (*Ligustrum
vulgare*) kasvavad — 2,5 m kõrgeks ja on hääd elusaia tai-
med. Nad kannatavad hästi kärpimist, sallivad varju ja
nende mõrudaid lehti ei taha loomad süüa. Mage sõstar
(*Ribes alpinum*, 1 m kõrge) kasvab varjulises kohas; istut.
20—25 sm kaugustele ühte ritta.

Õige madalaid elusaedu saab moodustada põõsas-ma-
ranist, mahooniast, pukspuust, igihalist ja
paljudest püsilille põõsastest.

Elusaia taimi istutatakse sügisel või vara kevadel. Et
saada korralikku hekki, tuleb taimi päale istutamist umbes
 $\frac{1}{3}$ võrra tagasi lõigata. Järgmised lõikused tehakse kas igal
sügisel lehtede langemisel või kevadtalvel (märtsi kuul).
Tugevasti kasvavaid elusaedu tuleb aastas kaks korda pü-
gada. Üks kord mainitud aegadel ja teine kord juuli lõpul
või augusti algul. Iga uus lõikus tehakse eelmisest lõikusest
kõrgemalt umbes $\frac{1}{3}$ võrra kasvude pikkusest.

Et noort elusaeda ei tallataks, tuleb tõmmata kaitseks
postidele (postide vahe 5 m) paarikordne okastraat. Okas-
straat võib edaspidi suuremasse hekki jäädagi. Kui kuuse-
hekkisse on asetatud okastraat, siis niisugune kaitseaed on
kindlamaid.

Mõned ilusamad lilled.

A. Püsikud.

1. Sibullilled.

Õitsevad kevadel vara:

Lumikelluke — *Galanthus nivalis*; valge, 10 sm kõrge.
Siniliilia — *Scilla sibirica*; sinine, 10 sm kõrge.

Krookus — *Crocus vernus* hybr.; valge, kollane, sinine, lilla, 15 sm kõrge.

Märtsikelluke — *Leucojum vernum*; valge, 15 sm.

Nartsiss — *Narcissus pseudonarcissus*; kollane, 25—35 sm kõrge.

Nartsiss — *Narcissus poeticus*; valge, 25—30 sm.

Tulbid — *Tulipa gesneriana*, *kaufmanniana*, *greigii*; mitm. värvi, 15—25 sm.

Kobarahüatsindid — *Muscari botryoides*, *racenosum*; sinised, 10 sm.

Õitsevad hiliskevadel:

Darvinitulbid j. t. — *Tulipa gesneriana* hybr.; mitm. värvi, 40—60 sm.

Krookusliilia — *Lilium croceum*; punane, 50 sm.

Õitsevad suvel:

Valge liilia — *Lilium candidum*; valge, 60—80 sm.

Kuningaliilia — *L. regale*; valge, lõhnav, 50—70 sm.

Türgiliilia — *L. martagon*; lilla ja punane, 50—150 sm.

Kitsalehine liilia — *L. tenuifolium*; korallpunane, 30—60 sm.

Päevaliiliad — *Hemerocallis flava*, *citrina*; kollased, 50—60 sm.

Linnupiimad — *Ornithogalum umbellatum*, *nutans*; valged, 15—50 sm.

Õitsevad sügisel:

Gladiolid — *Gladiolus primulinus*, *gandavensis* hybr.; mitm. värvilised, 50—60 sm.

Kirjuliilia — *Lilium tigrinum*; punasekirju, 50—100 sentimeetrit.

Montbreetia-tritoonia — *Tritonia crocosmiaeflora*; kollane, 30—50 sm.

Kanna — *Canna indica*; punased, 100 sm.

2. Juur- ja juurikaslilled.

Õitsevad varakevadel:

Sinilill — *Anemone hepatica*; sinine, roosa, 10 sm.

Kurelääts — *Lathyrus vernus*; roosa-lilla, 25—30 sm.

Lõhnav kannike — *Viola odorata*; sinine, 10 sm.

Aedpriimula — *Primula officinalis*, *elatior*, *grandiflora*, *rosea*, *Juliae* j. t.; mitm. värvilised, 10—15 sm.

Anemoonid — *Anemone montana*, *pulsatilla* j. t.; roosad, lillad, sinised, 25—35 sm.

- Adoonis — *Adonis amurensis*, *vernalis*; kollane, 25 sm.
 Kirikakar — *Bellis perennis*; valged, roosad, punased, 10—15 sm.
 Hanerohi — *Arabis alpina*, *albida* fl. pl.; valged, 10—25 sentimeetrit.

Õitsevad hiliskevadel:

- Kullerkupud — *Trollius asiaticus*, *europaeus* hybr.; kollane, 40—60 sm.
 Iirised — *Iris germanica* hybr., *sibirica*, *pallida*, j. t.; väga mitmevärvilised, 30—50 sm.
 Kitsekakrad — *Doronicum caucasicum*, *grandiflorum*; kollased, 40—60 sm.
 Madalad leeklilled — *Phlox divaricata*; helesinine, 15 kuni 20 sm.
 Lihtõielised pojengid — *Paeonia anomala*; punased, roosad j. t., 80 sm.
 Dodekateon — *Dodecatheon media*; valge, 30 sm.
 Aedpiimakill — *Euphorbia polychroma*; kollane, 50 sm.
 Murtud süda — *Dicentra spectabilis*; roosa, valge, 60 sm.
 Lupiin — *Lupinus polyphyllus*, *perennis*; mitm. värvilisi, 50—70 sm.
 Mägimagun — *Papaver nudicaule*; valge, roosa, kollane, 30 sm.

Õitsevad suvel:

- Türgi ja idamagunad — *Papaver bracteatum*, *orientale*; punased, 60—100 sm.
 Nelgid — *Dianthus barbatus*, *plumarius*, *caesius* j. t.; palju värve, 15—50 sm.
 Täidisõielised pojengid — *Paeonia albiflora* hybr.; valged, roosad, punased, 80—100 sm.
 Sarvkannike — *Viola cornuta*; sinised, 15—20 sm.
 Maikelluke — *Convallaria majalis*; valge, 15—20 sm.
 Neitsikummelid — *Chrysanthemum roseum*, *maximum*; valged, roosad, punased, 50—60 sm.
 Aedkukekannused — *Delphinium elatum* hybr.; palju värve, 150—200 sm.
 Tokk-roosid — *Althaea rosea* hybr. fl. pl.; punased, roosad, valged, 170—220 sm.
 Käokannid — *Lychnis chalcedonica* j. t.; punased, roosad, 30—50 sm.
 Suvipriimulad — *Primula japonica* j. t.; palju värve, 25—30 sm.

- Kellukad — *Campanula carpatica*, *persicifolia* j. t.; sini-
sed, valged, 20—100 sm.
Kurekellad — *Aquilegia vulgaris* hybr. j. t.; palju vär-
ve, 30—80 sm.
Gaillardia — *Gaillardia arsitata*; kollane, 50—60 sm.
Inkarvilla — *Incarvillea grandiflora*; lillapunased, 30
kuni 80 sm.

Õitsevad sügisel:

- Käokingad — *Aconitum napellus* hybr.; sinised j. t., 100
kuni 180 sm.
Astrid — *Aster amellus* hybr., *sibiricus*, *Novi-Belgii* j. t.;
100—150 sm.
Helenium — *Helenium autumnale*; kollane, pruun, 80
kuni 120 sm.
Päevakübarad — *Rudbeckia purpurea*, *laciniata*; lilla,
kollane, 50—200 sm.
Kuldvits — *Solidago aspera*, *virginiana* j. t.; kollased,
150—250 sm.
Daaliad — *Dahlia variabilis*; palju sorte ja värve, 30 kuni
250 sm.
Leeklilled — *Phlox paniculata* hybr.; valged, roosad, pu-
nased, lillad, 50—120 sm.
Jaapanianemoonid — *Anemone japonica* var. *hupe-*
hensis; valged, 100—120 sm.

B. Suvelilled.

Seemned külitakse peenrale.

- Saialill — *Calendula officinalis*; kollane, 30 sm.
Jumikad — *Centaurea cyanus*, *imperialis*, *moschata*; sini-
sed, valged, roosad, 25—60 sm.
Magunad — *Papaver somniferum* hybr.; hulk värve, 30
kuni 60 sm.
Kilprohi — *Alyssum maritimum* var. *Benthamii*; valge,
25 sm.
Reseedad — *Reseda odorata*, *lutea*, *alba*; kollased, valged,
25—30 sm.
Kukekannus — *Delphinium ajacis*, *consolida*; hulk vär-
ve, 20—35 sm.
Eldu (kuldmoon) — *Eschscholtzia californica*; kollased, roo-
sad, oranžid, 20—30 sm.
Ibeeris — *Iberis umbellata*; valge, roosa, 30 sm.

- Marokko käokannus — *Linaria maroccana*; kollane, oranž, lilla, 30 sm.
- Mustkõõned — *Nigella damascena*; sinised, 30 sm.
- Lillehernes — *Lathyrus odoratus*; palju värve, kuni 300 sm.
- Lilluba — *Phaseolus multiflorus*; roosa, punane, valge, 400 sm.
- Päevalill — *Helianthus annuus*; kollane, 150—250 sm.
- Lilled, mille taimed kasvatatakse lavades või külvikastides:
- Lobeelia — *Lobelia erinus*; sinine, 10 sm.
- Päsmalill — *Ageratum mexicanum*; sinine, valge, 15 kuni 20 sm.
- Lõvilõuad — *Antirrhinum majus*; palju sorte ja värve, 15—80 sm.
- Begooniad — *Begonia semperflorens*; punased, roosad, kollased, valged, 10—20 sm.
- Astrid — *Callistephus chinensis*; palju sorte ja värve, 15—80 sm.
- Suvinelgid — *Dianthus caryophyllus* fl. pl.; palju sorte ja värve, 30—50 sm.
- Levkoid — *Matthiola annua*; palju sorte ja värve, 30—50 sentimeetrit.
- Tsinniad — *Zinnia elegans*, fl. pl.; hulk sorte ja värve, 30—80 sm.
- Petuunia — *Petunia violacea* hybr.; hulk sorte ja värve, 30—120 sm.
- Raudürdid — *Verbena hybrida*; hulk sorte ja värve, 15 kuni 35 sm.
- Peiulilled — *Tagetes erecta*, *patula*, *signata-pumila*; kollased, pruunid, oranžid, 15—80 sm.
- Mungalilled — *Tropaeolum majus*; kollased, oranžid, punased, 30—150 sm.
- Tähtpead — *Scabiosa atripurpurea*; mitm. värve., 40 sm.
- Kukesaba — *Celosia plumosa* var. *Thompsonii*; punane, lilla, kollane, 70 sm.
- Mätashari — *Celosia cristata nana*; palju värve, 20 sm.
- Õlglilled — *Helichrysum bracteatum* j. t.; hulk värve, 40—50 sm.
- Adoonis — *Adonis aestivalis*; karmiinpunane, 30 sm.
- Brahhükoomed — *Brachycome iberidifolia*; sinine, lilla, valge, 20 sm.

- Kirju karikakar — *Chrysanthemum carinatum*; värvi-
line, 50 sm.
- Klarkia — *Clarcia elegans*, pulhella; roosa, punane, 30—50
sentimeetrit.
- Koreopsis — *Coreopsis tinctoria*; kollane ja pruun, 50
kuni 80 sm.
— *C. radiata nana*; kirjud, 20—25 sm.
- Kosmos — *Cosmos bipinnatus*; hulk sorte, 80—120 sm.
- Dimorfoteeka — *Dimorphoteca aurantiaca*; kollane,
oranž, 25 sm.
- Nemeesia — *Nemesia strumosa*; hulk sorte ja värve, 30
sentimeetrit.
- Salpiglossis — *Salpiglossis variabilis*; hulk sorte ja
värve, 60—80 sm.
- Sitsantus — *Schizanthus visetonensis*; kirjud, 60 sm.
- Portulak — *Portulaca grandiflora*; mitm. värvilised, 10
kuni 15 sm.
- Kohhia — *Kochia trichophylla*; roheline lehttaim, 60—80
sentimeetrit.
- Perilla — *Perilla nankinensis*; punakas-pruun lehttaim,
30—50 sm.

Kaheaastased suvelilled.

- Võõrasema — *Viola tricolor maxima*; hulk sorte ja värve,
15—20 sm.
- Äraunustalilled — *Myosotis alpestris*, *palustris*; sini-
sed, 30 sm.
- Aed-kellukad — *Campanula medium*; sinised, valged,
roosad, lillad, 60—80 sm.
- Sõrmkübaralill — *Digitalis purpurea*; lilla, roosa, 150
sentimeetrit.
- Tokk-roos — *Althaea rosea*; mitm. värvi, 120—200 sm.

Palkonil kastis kasvatatavad lilled:

- Mungalill — *Tropaeolum majus*.
- Petuunia — *Petunia violacea* hybr.
- Peiulill — *Tagetes erecta*, *patula*.
- Koreopsis — *Coreopsis tinctoria*.
- Lobeelia — *Lobelia erinus*, *cardinalis*.

Väättaimed:

- Mets-viinapuu — *Parthenocissus quinquefolia*.
- Amuuri-viinapuu — *Vitis amurensis*.

Tobiväät — *Aristolochia siphon*.
Aktinidia — *Actinidia polygama*, *arguta*, *kolomikta*.
Tselastrus — *Celastrus orbiculatus*.
Lõhnakuslapuu — *Lonicera caprifolium*.
Väätkuslapuu — *L. periclymenum*.

Tarvitatud kirjandus: Põllumehe käsiraamat III osa.
J. Port, „Iluaed“.
J. Port ja Pöldmann, „Kodu ja kooli-
aed“ j. t.

SISU.

Sissejuhatus	3
Uue aia rajamine	6
Taluaiia suurus	6
Aia maa ja koha valik	7
Põhjavee seis	7
Endise viljapuuaiia asemele uue viljapuuaiia rajamine ei ole soovitav	8
Aiamaa jaotus	8
Söödisoleva maa rajamine	9
Tuulekaitse	9
Aia rajamisest liivamaadel	10
Liivamaa aiamaaks ettevalmistamine	10
Viljapuuaiid	12
Teede asetus aiias	13
Aia jaotus viljapuuliikide vahel ja sordivalik	13
Viljapuude sordid	14
Viljapuude vahekaugused	16
Aia pindala planeerimine	17
Aia maa-ala mõõtmine koduste abinõudega	18
Viljapuude istutamine	20
Istutusauk ja selle täitmine	21
Otsekohesid töid pääle viljapuude istutamist	23
Maaharimine, väetamine ja hoolitsemine	24
Tähtsamaid taimekaitsetöid viljapuuaiias	25
Üldine viljapuude pritsimise järjekord ja pritsimise ained	26
Vanema viljapuuaiia kordaseadmise	27
Marjapõõsaste aeda paigutamine	28
Marjapõõsaste vahekaugused	29
Marjapõõsaste istanduse rajamine	29
Marjapõõsaste istutamine	31

Väetise normid	32
Mõned paremad sordid	32
Köögiviljaaia rajamine	34
Kas köögivilja kasvatada tasasel maal, vagudel või peenardel?	34
Külvikord ja väetus	37
Väetiste normid	37
Koduaias suuruse väljaarvestus ja seemnete ning tai- mede arv	38
Pikeerimine	39
Normaaltaulu aiaplaan	40
Tähtsamaid köögiviljade liike ja külvikord	42
Tarvitatavamaid taimekaitsevahendeid köögiviljaaias	46
Taimelavad	47
Kompostimuld	49
Kastmise vesi	49
Iluaed , , , ,	51
Kuidas saada ilusat rohumuru	51
Muruseemnete segud	52
Teede asetus iluaias	52
Lillepeenrad	52
Peenarde muld	53
Lillede valik ja asetus	53
Värvide kooskõla	54
Lillekombinatsioonid	55
Mõned lilled, mille taimi kasvatatakse lavas	56
Ilupuud ja ilupõõsad	60
Elusaiaid	62
Mõned ilusamad lilled	64
A) Püsigud	64
B) Suvelilled	67